

6)
II 5317/.

Témoignage d'époux pour Madame
Sabine Cantavigne de la part des auteurs

NICOLAE KRETZULESCU

— . . —

Amintiri Istorice

BUCURESCI

—
TIPOGRAFIA ȘI FONDERIA DE LITERE THOMA BASILESCU

29, CALEA VICTORIEI, 29.

1894.

AMINTIRI ISTORICE

Profit de momente libere ca să fac pe placul amicilor miei și să pui pe hârtie amintirile mele începând cu acelea din frageda mea tinerețe d'acum 60—65 ani. Prevăd greutățile aștei întreprinderi: memoria mea la care recurg poate că nu mă va ajuta pe cât aș dori; notițe despre numeroase și însemnatele evenimente prin care a trecut țara noastră, mai cu seamă într'acești din urmă 50 ani, și la care am luat mai mult sau mai puțin parte, n'am păstrat, ș'o regret foarte mult. La noi sint puțini, cred, accia cari au avut și au obiceiul de a nota, de nu di cu di, cel puțin din când în când evenimentele și faptele treptat după cum ele se produc; în alte țări din contra, sint puțini accia — înțeleg omești politici cari au jucat un rol în țara lor—cari să nu aibă ast bun obicei, să nu păstreze ast-fel un material de faptele și de împrejurările de o valoare istorică petrecute în viața lor, și să le publice cât trăesc, să le lase în familiile lor. Din parte-mi mai de multe ori am vrut și am urmat a nota tot ce presintă un interes istoric, dar diferite afaceri și greutăți private, sau publice în timpurile cât am fost la guvern, m'au silit

în contra voinței mele, a părăsi astă lucrare. Adevărul este că moravurile noastre în genere și modul vieții la noi, nu contribuie pentru puțin a face pe omul privat ca pe omul de stat a'și risipi timpul.

*

Epoca de la care încep amintirile mele—epoca ocupației țării de armatele rusești la 1828 și a războiului în contra Turciei—deși cam depărtată astăzi, ea însă, prin suferințele ce a încercat țara, prin starea de desăvârșită înapoiere sub toate punctele de vedere în care ne găseam pe acel timp, precum și prin repede schimbare ce s'a operat la noi în urma încheierii păcii la 1829 la Adrianopol și a tratatului ce poartă ast nume, m'ă rămas întipărită în minte.

Ar fi fost de un însemnat interes istoric, până a nu intra în expunerea amintirilor mele, a enumera periodicele ocupații ale țării de către armatele rusești, începând de la primii ani ai secolului al 18-lea sub Petru cel mare până la aceia de la 1854 care a fost cea după urmă: Rusia luând încă din al 17-lea secol ocrotirea cristianismului în contra mahometismului, în aspirațiunile sale de a așeza crucea la locul ei pe sfânta Sofia în Constantinopol și-a făcut în mai mult de un secol și jumătate drumul prin țara noastră; ne putem dar închipui nevoile și suferințele prin care a trecut principatele noastre în ast lung timp, și dacă la aceste suferințe mai adăogăm, în intervalul ocupațiilor armatelor rusești și luptelor cu turcii pe teritoriul nostru, domniile, sau mai bine zicând, arendășiile Domnilor fanarioți și continuele năvăliri ale turcilor în țară, ne putem da seamă de ruina și de demoralizarea în care căduse țara. Dar nu intră în cadrul narațiunii mele, și este mai presus de puterile mele, a face istoricul luptelor seculare între ruși și turci, a cauzelor acelor lupte, precum și a ten-

dințelor cuceritoare ce a predominat secolii întregi pretutindenea, să constatăm din fericire că în urma progreselor morale și materiale realizate de la un timp încoace, dar mai cu seamă în ultima jumătate a secolului în care trăim, și nu mai puțin în urma deșteptării popoarelor din amorceala în care erau căzute, ideile și principurile modificându-se și luând o formă mai umanitară, ambițiile cuceritoare s'au înfrânat în mare parte, și încetul cu încetul s'a stabilit și se stabilește din ce în ce mai mult între puteri o solidaritate care ocrotește pe cei slabi în contra celor puternici.

*

La 14 Aprilie 1828, Rusia declară războiul Turciei, și armatele rusești, sub comanda mareșalului Diebitz, trecură Prutul. Cel d'întâiu act al Rusiei, intrând în Principatele române, fu a înlătura Domnia țarei, pe Ioniță Sturdza din Moldova și pe Grigore Ghica din țara românească. Guvernul ambelor principate fu încredințat unui general având pe lângă dânsul la Iași ca la București, un Consiliu numit Divanul sêvêrșitor, compus din câțiva boieri. La început astă misiune fu încredințată de guvernul rusesc unui civil, Conte Pahlen, care luă titlul de Președinte plenipotențiar al Principatelor având sub ordinele sale la Iași un general ca vicepresident. Nu trecu mult și Conte Pahlen, numit ambasador la Londra, fu înlocuit cu generalul Zaltuhin ce trecea a fi un militar bun dar puțin cult, și de o asprime și cruzime rară. Surd la plângerile ce se auzeau din toată țara în privința nenumăratelor recuzițiuni de tot felul ce se cereau pe fie-care și pentru armatele rusești, se înfuria la observațiile ce îndrăzneau a fi făcute boierii cu Mitropolitul în cap despre neputința și mizeria în care ajunsese țara. El le răspundea că nu primește nici o observație și că toți, de la mic

până la mare, aŭ să urmeze ordinele sale. Atunci bietul Mitropolit Grigorie, om sfint și adevărat român, fu exilat în Basarabia pentru că îndrăznise să se opue într'un mod mai energic la neconținutele cereri ce se făceau de armatele rusești. Unul din boierii asemenea, care încearcă a-l mlădia expunându-i și el suferințele țării, abia scăpă pe ușă afară neatinș de puternicul general. Arbitraritatea lui era nemărginită; el ședea peste drum de noi în casele lui Filip Lenș, astăzi ale D-lui Vernescu, și noi aveam în cuartir un ofițer de ordonanță al lui; ne pomenim cu dânsul că zile întregi nu iese din casă, îl întrebă tată-meu pentru ce stă închis în casă, el spune atunci că a fost pus de generalul Zaltuhin la arest pentru că trecând într'o zi călare pe d'inaintea ferestrei lui și nebăgând de seamă că este la fereastră, nu l'a salutat.

Sunt 67 de ani de atunci, eram copil, căci pe atunci băieții de 15—16 ani erau încă copii; imi aduc aminte foarte bine de starea de jale în care căduse țara; toate calamitățile ne copleșiseră d'odată: foametea: lipsa de porumb ajunsese la un așa grad încât s'a vădut județe în cari oamenii spre a se hrăni măcinau coaja de tufan ș'o amestecau cu puțin mălaiu ce le mai rămăsese; ciuma care nu de mult băntuise țara și de care abia scăpaserăm, fu de isnoavă adusă din Turcia prin neconținuta mișcare a armatei rusești! ea se întinsese într'un mod spăimântător secerând locuitorii cu sutele; în București morții se scoteau noaptea, aușiam carele încărcate trecând scârțîind sub ferestrele noastre; stam toți cu porțile închise necomunicând cu nimeni, rudele și prietenii se vedeau pe fereastră din trăsuri, proviziile se aduceau la poartă, unde până a nu se întrebuința, erau spălate și afumate; cu toate acestea nu era permis nin ănu să dică că e ciumă în țară, până când generalul Zaltuhin cădu și el bolnav de astă

groaznică boală și muri în 24 ore; el fu înlocuit ca President plenipotențiar al Principatelor de generalul Kiseleff.

Nu rămăseseră ferite de acest flagel de cât părțile despre munți unde cele mai multe familii din București se retraseră cum putură și pe unde putură; părinții mei și cu noi copiii, fugirăm la Lunca mare, un cătun mai sus de Câmpina, împreună cu moașa mea Luxandra Câmpineanca și cu unchiul miei frații Câmpineni; după ciumă, sau de odată cu ciuma, veni și cholera care făcu și ea aceleași pustiri; și în sfârșit epizootia prăpădi mai toate vitele; semănăturile, și mai cu seamă cea a porumbului, rămăseră nefăcute; țăranii erau luați cu miile să care proviziile armatelor la Dunăre și peste Dunăre și puținii se mai întorceau pe la casele lor, piereau pe drumuri de nemâncare sau de ciumă, vitele ce scăpau de epizootie muriau de lipsă de nutreț sau de greutatea poverelor ce cărau pe drumuri desfundate de noroaie.

*

Dacă acum lăsăm la o parte nenorocirile și suferințele inerente unui război și vrem să examinăm starea morală și materială în care se afla pe acea vreme țara, găsim că din toate puncturile de vedere înapoierea ei era de spaimă. Mijloacele de comunicație, cel d'întâiu element de propășire a unei țări, nu exista de loc; șosele p'atunci nu se pomeneau la noi, numele chiar de șosea era necunoscut. Cea d'întâiu șosea împrejurul Bucureștilor a fost aceea ce merge de la bariera căiei Victoria la Băneasa, servă și astăzi de plimbare Bucureștenilor și a fost făcută pe la 1833—34, după îndemnul generalului Kiseleff; tot atunci în mijlocul pădurei de la Băneasa s'a zidit pavilionul ale cărui ruine se ved încă astăzi, și în care la 1833 Iunie, s'a

dat generalului Kiseleff, un banchet unde s'a aflat tot Bucureștiul.

Câmpiile întinse pe cari treceau pășunând necoprite de nimeni nenumărate turme de oi ce toamna coborau de la munți și mergeau să ierneze în bărăganuri și în bălți, iar primăvara se urcau în munți, slujau de drumuri și când primăvara la topirea zăpedei și toamna la năvălirea ploilor, se făceau noroaiele și văgașurile de intrau roatele carelor până în bucea, oamenii cu carele și cu căruțele lăsaū drumurile obicnuite pe cari nu mai puteau trece, o apucau p'alătura și când și p'alătura drumul devenea nepracticabil, mergeau mai departe în dreapta și în stânga și ast-fel câmpii întregi se vedeau brăzdate de roatele carelor.

Cea d'întăiu șosea sistematică pe drumurile cele mari a fost cea de la Verciorova la Turnu-Severin pe marginea Dunărei, lucrată pe la 1837—38; ea a fost provocată de înființarea navigației pe Dunăre cu vapoarele austriace cari au început cam p'atunci a naviga regulat între Viena și porturile noastre pe Dunăre.

Astă stare de inapoiere la noi, n'o găsim numai în epoca despre care vorbesc d'acum vr'o 60 ani, mă-aduc aminte că chiar mai incoace, pe la 1854, în timpul lui Vodă Știrbeiū, eram prea puțin mai înaintați în privința mijloacelor de comunicație, principalul element de prosperitate al unei țări: Vodă Știrbeiū petrecea vara la mănăstirea Cotroceni și pe drumul ce mergea de la bariera Spirei în sus la mănăstire pe marginea Dâmboviței—astăzi abătută—se făceau, îndată ce ploua, niște noroaie groaznice; Vodă Știrbeiū, spre a-și înlesni drumul la rezidența lui de vară, a pus să facă șoseaua ce există și astăzi pe la poalele cazarmii; a trebuit să se facă un rambleū de o înălțime de 2—3 metri; când s'a isprăvit ast rambleū, un colonel dup'atunci care mergea în toate dizele la cazarmă și vedea lucrân-

du-se acea șosea, a fost atât de impresionat de acel rambleu încât indemnă pe toți să meargă să-l vadă dicând că este o lucrare gigantică; atât de puțin erau p'atunci cunoscute cele mai elementare lucrări de artă.

Comerț în țară nu se pomenea, locuitorii cultivau porumb său meiu cât le trebuia de hrană, puținele grâne ce se făceau serveau la consumațiunea țării și la aprovizionarea Turciei în modul cel mai degradator: Pe fiecare an Poarta trimitea Domnilor țării firmanuri prin care le prescria cantitatea grânelor, vitelor, untului, mierii și alte produse de care Turcia avea trebuință și pornea în țară un fel de comisionari numiți capanlăi cari fixau, după cum vreau, prețurile cari rămăneau cele mai de multe ori neplătite, luau cu sila oameni de le cărau la cetățile ce le aveau pe teritoriul țării pe lungul Dunărei și comiteau prin sate felurimi de neorindueli, fără ca bieteile autorității române să pôtă să le împiedice; într'un cuvint nimeni nu era liber să vinđă și să exporteze nimic până mai înteu Turcia nu era indestulată cu produsele de la noi. Puținele grâne și cele alte produse ce mai rămăneau în urma aprovizionărilor turcești, se exportaū în Transilvania sau în Banat; mai tôte în saci pe cai pe poteci, căci dacă pe câmpii, după cum diseu mai sus, carele mergeau cum puteau pe noroaie și pe văgașuri, apoi pe munți se expuneaū la cele mai multe primejdii: sau să fie rostogolite după orății în prăpăstiile cele mai adânci, sau să se inee în riurile torențiale.

*

Navigationa cu vapoarele austriace pe Dunăre ce menționaiū mai sus, a fost pentru noi de cea mai mare importanță, deosebit că prin șlepurile ce se înființară, se deschise comerțul nostru cu Occidentul, apoi puindu-ne, în mod lesnicios și tot-deodată plăcut, în contact

cu țările occidentale, a contribuit nu pentru puțin a însufla și a desvolta în societatea română gustul și dorința de a se pune în relațiuni cu lumea civilisată. Persónele foarte puține ce mai rămân din generațiunea mea, precum și din generațiunea ce vine îndată după mine, pot să-și aducă aminte de modul sêlbatic de călătorie ce a precedat navigația pe Dunăre.

Correspondența între București cu Austria și cele alte țări mai depărtate, se făcea prin Pitești, Căineni, pe marginea Oltului și Sibiu (Hermanstadt); până la Căineni numai se puneau patru și cinci zile pe timp de vară; primăvara, toamna și iarna se puneau îndoit și întreit. Neguțătorii ce aduceau marfă de la Pesta, Viena, dar mai cu seamă de la Lipsca (țergul care p'atunci aprovizionau Bucureștii mai cu toate mărfurile) călătoreau în care mocănești, puneau până la Pesta sau la Viena 12 și 15 zile, și-și aduceau mărfurile în țară tot prin care mocănești.

Din Sibiu și din Cernăuți în Bucovina, pleca odată pe săptămână câte o diligență cu patru locuri care nu puneau mai puțin de 5 — 6 zile până la Viena; trebuia să fie cine-va de o constituțiune solidă spre a putea rezista săptămâni întregi pironit în diligențe; duceri la băi mai depărtate pentru sănătate sau voiagiuri de simplă plăcere ori de un interes științific, artistic, nu se pomeneau pe atunci; băile la care medicii din București trimiteau bolnavii, erau cele după lângă Brașov, Borsecu și Elepatacu; băile de la Mehadia chiar, păreau a fi p'atunci la sfârșitul lumii; ele n'au început a fi frecventate de Români după la noi de cât în urma stabilirii vapoarelor pe Dunăre. Ca să meargă cine-va pe la băile după lângă Brașov ce menționai mai sus, urma să care cu densul o casă întregă: așternuturi, d'ale bucătăriei, etc. Trimiterea tinerimei spre învățatură în străinătate era considerată ca un eveniment; pe la 1834, când am fost

trimes de părinții mei la Paris, spre a'mi face studiile, nu eram peste tot, din Moldova ca din țara românească, de cât vro-o 24, între cari voiū cita pe patru frați Goleștii cei mici, căci frații cei mari, Ștefan și Neculae, cari fusăseră crescuți la Geneva mai înainte, intraseră în miliție la 1831, Mihalache Anagnosti, Iancu Filipescu, Vulpaki, duoi frați Filipești, duoi frați Niculești, Negulici pictorul, Irisoscoleu, Niculae Cantacuzino-Păscanu, Panait Radu, J. Docan, Alex. Cuza, care la 1859 s'a ales Domn, Alexandri, Iancu Florescu, generalu, Iancu Ghica, frații Ghiți Iancu și Aristide, Stege și cū; numărul celor ce ne precedaseră nu se urca peste 10, între cari voiū cita pe Simeon Marcovici, Petrahe Poenaru, frații Bibești Barbu și Gheorghe dintre cari Barbu care a domnit mai in urmă, a fost adoptat de mătușa sa Știrboaică, Tache Goleșcu, Costache Brăiloiu, Iancu Vlădoianu, Aaron.

Scrisorile de la București la Paris și vice-versa nu puneau mai puțin de 22 zile, gazetele veneau la București odată sau de două ori pe săptămână cu vrafu.

Orașul București era într'o stare nedescriptibilă: Ulițele erau nepracticabile: toamna și primăvara erau acoperite de noroaie și de gropi in cari se putea cineva ineca, iar vara praful se ardica după densesle canorii; Ulițele, numai cele principale, precum: podul Mogoșoaiei, astă-zi calea Victoriei, podul Calicilor, podul Tèrgului d'afară, podul Beilicului și puține alte ulițe laterale, erau așternute cu podine așezate in curmeziș cu șanțuri pe dedesubt in mijloc, de unde au păstrat încă până astă-zi numele de poduri; vara noroaiele ce se grămădiau și se uscau de căldură într'ensele, deosebit de miasele ce răspândeau, apoi îndată ce începeau ploile, se inmoiau, umpleau șanțurile și când treceau trăsurile, podinele mlădioase jucând între densesle, noroaiele lichefiate se urcau in sus printre ele

câte odată la o înălțime de un metru. Cât despre ulițele mahalalelor, cum se numeau pe atunci și chiar mai încoace, era peste puțină să mai umble cine-va pe densesle îndată ce începea vremea urită. Cea d'intîi uliță care a fost așternută cu bolovanii de piatră saū caldarâm, a fost podul Mogoșoaiei, sub Grigore Vodă Ghica, pe la anul 1824, și faptul a fost considerat ca un eveniment p'atunci. S'ar putea dice că Bucureștii în astă stare, trebuia să fie o infecțiune, negreșit că nu putea trece ca model de salubritate; ținend însă seamă că acum vre-o 60 de ani, populația nu era nici a cincea parte de cea actuală, că casele erau risipite departe una de alta cu un singur etagiū, înconjurate cu curți și cu grădini spațioase, aerul circulând ca pe câmpii, spulbera miasmele se se puteau ardica. Mahalale întregi cari, pe timpul despre care vorbesc, erau măidanuri imense, cu câte o căsuță pe ici pe colea, astăzi se ved imboldobite cu case frumoase și cu strade pavate.

Cartierul Cișmegiū era un lac mare acoperit cu trestie, unde mergeau amatorii de vanaū rațe sēlbatece, comunicația între mahalaua sfântului Ilie pe podul de pământ cu mahalaua Cișmegiū se făcea pe o punte lungă de o lățime de două scânduri; barierele Bucureștului mai toate au înaintat cu câte vre-o jumătate de kilometru. Ecleragiū pe ulițe nu se pomenea pe acea vreme; odată ce inopta, ulițele erau ca pustii și oamenii cari mai eșau din casă pentru treburi, saū în petrecere pe la vecini, rude saū prieteni, aveau felinare cu dēnsii. Boerii cei mari în activitate, banii, vornicii, logofeiū, spătarul, hatmanul, aga, postelnicul, ardeau în curțile lor masalale și aveau la serviciul lor câte un masalagiū care alerga înaintea trăsurei cu masalaua, iarna ca vara cu piciōrele goale; îndată ce un boier era numit în activitate, într'una din demnitățile de mai sus, i-se trimetea un masalagiū în permanentă

la casa lui. Acești masalagii erau toți luați dintre țigani domnești, ce se aflau sub administrația armașului și a vornicului de temnițe, amândouă boerii pe acciași treaptă cu aga, postelnicul și vornicul de poliție, ultimele ranguri de protipentada (πρότη πεντάδα); de la aceste ranguri în sus boerii aveau dreptul a purta barbă și ișlic de samur cu fundul de postav roșu; de la aceste ranguri în jos, adică clucerii, căminarii, paharnicii, sêrdarii și pitarii erau opriți ași lăsa barbă și a purta ișlice de samur; am apucat însă un clucer Dumitrache Ștefănescu pe care Grigore Vodă Ghica nevrând să neputând a-l înainta în protipentada, fiind-că nu era din familiile cele mari, cu toate că era un om învățat, 'i-a acordat voia săși lase barbă fiind-că era foarte bătrân, și a fost, țiiu minte, un mare favor. Prestigiul cel mare al bărbei și al ișlicului de samur s'au pierdut mai de tot sub guvernul provisoriu al generalului Kiseleff; ceia-ce a făcut Petru cel mare al Rusiei, ordonând prin ucaz raderea barbelor și încetarea portului hainei lungi orientale, spre a face să dispară deosebirea între boerii ruși ce nu puteau suferi mulțimea străinilor învățați cu care se înconjurase el și care 'și păstraau hainele lor europene, a făcut'o omul liberal și civilizat, generalul Kiseleff prin puținul preț, său mai bine dîcînd, nul, ce punea el pe barbe, și 'mî aduc aminte că mai mulți boeri mari cari, Dumneșeu știe, tôte mijlocele ce întrebunțaseră ca să intre în protipentada și să dobândească dreptul de ași lăsa barbe, în epoca de metamorfosă complectă în idei ce avu loc la noi în urma tractatului de la Andrianopol, precum vom vedea mai jos, 'și-au ras barba și au adoptat portul european.

*

Ca să reviu la Țigani domnești despre cari vorbiu mai sus, și dintre cari se recrutaau masalagii, ei aveau

meseriile ce le aparțineau în propriu, ast-fel ei erau exclusiv potcovari, giambași, fierari, lăcătuși, lăutari, aurari și vânători cu curuiu; armașul aduna birul lor și-l versa la casa domnească. Vizitii, bucătarii, saizii sau randașii la curtea domnească, erau mai toți luați dintre țiganii domnești; vânătorii cu curuiu aduceau pe totă ziua toamna prepelițe și potârnicli la curtea domnească; pe la 1857, pe când țiganii domnești trecuseră la vistierie, fiind-că armașia se desființase, mai exista încă prin prejurul Bucureștilor țiganii domnești cari creșteau curui de pui mici și îi învățau la astă vânătoare; am luat chiar eu odată parte la acest fel de vânătoare foarte plăcută și foarte interesantă; nu știu dacă mai există astă-di ceva descendenți din acele familii de vânători cu curuiu, nu cred. Țiganii, în repedele sub toate raporturile progrese ce a făcut țara, identificându-se cu desăvârșire cu cei-l'alți țărani, au lăsat și multe din meseriile la care se dădeau ei într'un mod exclusiv.

*

Dacă acum examinăm situația generală în care se afla țara din punctul de vedere politic și administrativ d'inaintea tractatului de la Andrianopol, găsim o stare de lucruri cu totul primitivă și barbară. Administrația confundată cu justiția, ispravnicii și zapcii erau tot de-odată administratori și judecători; asemenea și autoritățile cele mai înalte, caimacamul Craiovei, vornicii de țara de sus și de țara de jos, logofeții cei mari, spătarul, vornicul de poliție, aga, etc., pe lângă atribuțiunile lor administrative, aveau și dreptul a judeca. Abusurile și arbitraritățile cele mai revoltătoare erau considerate ca legale. Regula și ordinea cari conduc societățile moderne în afaceri, erau necunoscute și inlocuite de bunul plac și arbitrarul autorităților mari și mici și nu mai puțin al clasei privilegiate.

Eram copil și am apucat timpurile acelea triste; 'mă aduc aminte de o judecată somară dată între două țărani de un zapciu, povestită cu fală chiar de el: Poruncise să'i gătească calul de călărie spre a merge prin plasă; pe când se gătea de plecare, i se înfățișă două țărani, unul reclamând de la cel-l'alt o despăgubire pentru stricăciunile ce'i adusese în porumbul lui vitele celui-l'alt; zapciul care combina în capu'i ce are de făcut în preumblarea lui și nu da cea mai mică atențiune nici la plângerea unuia, nici la apărarea celui-l'alt, în momentul de a încăleca și a pleca prin plasă, se întoarce către amândouă și le dice: sunteți amândouă mișei! și poruncește ceaușului de slujitor să'i bage pe amândouă la gros (închisoare) și să nu le dea drumul de cât după ce fie-care va plăti câte vre-o zece lei, sumă însemnată pe atunci; după ce plecă călare, pe drum întrebă pe unul din slujitor, ce era pricina între acei două țărani; slujitorul care făcuse atențiune la gâlceava dintre acei două țărani, îi spune; zapciul răspunde: să le fie de bine strafu la care 'i-am pus eu. Pedepsele corporale, între care falanga la tălpi pentru cele mai mici delictе, se vedeaū pe toate ȃilele. Pentru crime erau rezervate spânzurătoarea, ocnеle și tăcerea de mâini; am apucat chiar eu pe ulițele Bucureștilor două oameni cărora li se tăiasе mâinele, pentru ce crime nu știu.

Ignoranța cea mai mare predomina în toate straturile societății, instrucția se mărginea la clasa boerilor numai. În familiile lor aveaū dascăli greci, mireni sau călugări mai mult sau mai puțin învățați ce veneaū în țara românească, refugiați în contra tiraniei turcești; și ast-fel toată știința frilor de boeri se mărginea în învățatura limbei grecești; d'aci în colo fii poporului, sau că învățaū a scri și a citi cu paracliserii ce predaū prin privoarele bisericelor, sau că învățaū puțină carte prin casele boerești, unde slujeaū ca feciori în

casă, pe pricopseală precum se dicea, și la urmă deveneau zăpcii, logofeți pe la cancelariile diferitelor dregătorii cu călimările la brăurile cu cari erau incinși, și cu hârțile în sânul anterielor ce purtau.

Puțini sîi de boierănași cari dispunea de mijloace, precum și sîi de neguțători învățau carte la școala de la Biserica sfântului Sava, singura școală dup'atunci, astăzi edificiul universității ce s'a clădit la 1856 sub căimăcămia lui Alexandru Vodă Ghica; în acea școală dascălii greci predau limba grecească și tot în limba grecească elemente de geometrie cât trebuia spre a face hotărnicii.

Pe la 1816, numai, Eforia școalelor compusă de Banul Bălăceanul, Vornicul Iordache Golescu și Logofătul Nestor, a numit cu mari greutateți ca dascăl pe celebrul român Gheorghe Lazăr, venit din Transilvania, care a început a preda limba română și elemente de filosofie și de matematică tot în limba română, ceea ce a produs cea mai mare mirare în public.

Țara, prin cetățile turcești după marginea Dunărei, era mai pe jumătate cotropită de Turci cari jefuia și omora. Invasiunile lor mai în toată țară erau dese, nu numai în răsboaiele cu Rușii, dar și în interval găsind diferite pricini să se răspândească în țară și să jăfuiască. Moșiile ce posedau boierii pe marginea Dunării într'o zonă de mai multe kilometre, le cunosceau numai după nume fără a putea avea vre-un venit de la dênsele; avea și tată-meu o moșie între Brăila și Rimnicu-Sărat pe care n'a putut'o arenda de cât în urma tractatului de la Andrianopol și izgonirea turcilor peste Dunăre.

Orașele mai învecinate de Dunăre se pustia, orașanii năpusteau casele lor luând cu dênșii ce puteau și fugeau pe unde apucau fie-care prin păduri prin munți, se închideau prin mănăstiri și când se întorceau pe la

casele lor nu mai găseau nimic într'însele, tot fusese jăluit, ars și prăpădit. În București neguțitorii își păstraau ce aveau mai scump prin mănăstiri și prin biserici înconjurate cu ziduri, precum erau p'atunci, spre ex.: sf. Georghe, Radu Vodă, Zlătari, Mihaï-Vodă și altele și unde la năvălirea Turcilor se refugiau și se încheau și ei cu familiile lor. Boierii cari dispuneau de mijloace fugeau pe la Brașov și Sibiu, năpustind tot p'acasă pe unde tot se prăpădea. Ast-fel s'a prăpădit o mulțime de biblioteci și diferite documente istorice ce mulți din boieri aveau. Drumurile erau pline de făcători de rele ce jăluiau călătorii; care din proprietari îndrăznea să meargă la proprietatea lui fără să aibă cu densusl slugi înarmate cari mai toți aceștia erau arnauți fugiți din Turcia cu iatagan și cu pistoale la brâu și cu pușca la spinare?

*

La fie-care numire de Domn și în cursul Domniei, sume însemnate eșiau din țară și se dau la Constantinopol Sultanilor, Pașalelor ce-i înconjurau și acelora, după la Silistra, Rusciuc și Vidin, la ordinele cărora se aflau Domniile. Toate sumele acestea, precum și acelea ce căutaui Domniile fanarioți împreună cu rudele lor venite flămânde din fanar a aduna pe apucate, ne știind soarta lor de aci până mâine, eșiau din jafurile ce se făceau în țară și mai toate din spinarea țeranilor tratați ca robi atât de autorități cât și de proprietari. Toate sarcinile publice apăsaui numai pe densusii, tot ce era boier, de la mare până la cel mai mic, erau apărați de ori-ce dare; apoi deosebit de boieri veneau manzali și postelniceii cari și ei erau scutiți mai de toate dările și impozite. Boierii și mazilile ce ofereau atâtea avantaje și privilegii, se cumpăraui cele mai de multe ori pe bani. Acci mai cu seamă cari nu erau boierii de la părinții lor trebuia să dea sume însemnate spre a intra și

ei în clasa privilegiaților. Din nenorocire acest abuz a urmat și mai încoace. Mi-aduc aminte, era cam pe la 1845-46, un țăran foarte de ispravă de la o moșie a tată-meu, mă roagă să mijlocesc la autoritatea competentă ca să devie și el manzil; omul fiindu-mi prin purtările lui simpatic, mi-am spus: unde sînt atîția privilegiați pentru ce să nu fie și el? și am intervenit la ministerul competente în favorul lui. Înaltul funcționar, care a fost foarte amabil cu mine și mi-a satisfăcut rugăciunea întîlnindu-mă într-o zi din întemplantare imi spusă fără sfială: ți-am făcut, dragul meu, mare hatâr, căci o asemenea numire de manzil nu se face fără 400 sau 500 lei!

*

În urma acestei mici digresiuni, după ce expusei amintirile despre situațiunea în care se afla țara noastră înainte și în timpul războiului de la 1828—29, voi căuta a expune asemenea acelea după încheierea păcei de la Adrianopol și a tratatului ce poartă numele acestui oraș, tratat ce fu pentru Principate începutul unei ere noi.

Sunt epoce în viața națiunilor cari prin metamorfozele ce se operă înrîsele în ordinea politică, morală și materială, pun o linie de demarcație între trecutul și viitorul lor ast-fel că nu se mai pot cunoște dacă sunt aceleași națiuni; epoca ce a succedat pentru Români războiului de la 1828—29 și tratatului ce urmă ăstui război, este una dintr'acelea.

*

Clausele tratatului privitoare la Principate făcându-se îndată cunoscute, veselie ce cuprinse țara întregă nu se poate descrie: toți, de la mic până la mare, păreau c'au renăscut; boieri, negustori, negustorași, industriași, țărani aridicau rugăciunile lor la Cer c'au scăpat de nenorocirile ce'i copleșau; bătrânii cari apucaseră vremurile cele vechi pe când stău cu sacu în spinare gata pe

fugă la năvălirile turcești, răsuflară când văzură pe Turci isgoniți pentru tot-d'auna peste Dunăre și cetățile lor destinate a se dărâma; tineri plini de un entusiasm pe care nu'l pot uita, păreau că s'a deșteptat dintr'o lungă letargie.

*

Cu întocmirea miliției naționale am văzut boieri mari ca d'alde Manolache Băleanu, Iancu Cămpineanu, Alexandru Florescu, Costache Filipescu; lepădându'și astirile, giubelele, ișlicile și îmbrăcând după rangurile de boierii ce aveau, uniforma militară de coloneli, maiori, căpitani. Feciorii de boieri, tineri încă și fără ranguri de boierie, erau primiți ca prapurgici (sub-locotenenți) cum se cheamă atunci, voiți cita printr'aceia de cari mă-aduc aminte pe frații Golești Ștefan, Neculae și vărul lor Radu, Costache Neculae Filipescu, Costache Russet (Rusetake), frații miei Costandin și Scarlat Kretzulești, Voinești, Tudorache și Iancu Brătianu, Grigore Alexandrescu poetu, Perdicari, Hristache Tel, Cesar Boliac. Toți aceștia, dintre cari unii numiți d'a dreptul șefi de escadroane, și fi de companii, fură trimiși pe la regimentele de infanterie și escadroanele de cavalerie ce se înființară. La început s'a întocmit trei regimente de infanterie și șase escadroane de cavalerie și se orânduiri oficeri și unter-oficeri ruși ca instructori atât pentru infanterie cât și pentru cavalerie; voiți cita între acești oficeri pe câți mă-aduc aminte și mai întâiu pe generalul Ștoroff, șeful tuturor instructorilor, pe colonelul Odobescu, Român care intrase în serviciul rusesc încă de pe la 1810, pe colonelii Gorbasky și Poznansky.

În câte-va luni toți militarii noștri, coloneli, maiori, căpitani, simpli oficeri, suboficeri și soldați cari fuseseră recrutați după în toate județele erau instruiți; fie-care dintr'inșii se silise a'și învăța serviciul și datoriile ce'i erau impuse, și toți, de la colonel până la soldat,

insuflați de simțimentul național, rivalisau cu soldații ruși și nu vreau a le fi inferiori în ținută și în disciplină, ast-fel că în realitate în mai puțin de un an, ei făceau administrațiunea instructorilor ruși, a unor bărbați competenți cari au avut ocasiunea a trece atunci pînă țara noastră, dar mai cu seamă a Generalului Kiseleff care își făcea o plăcere a-i inspecta.

Accastă mică trupă română, numită la întocmirea ei *miliția națională* împreună cu surora ei de peste Milcov, progresând încetul cu încetul într'un interval de 64 de ani, a fost marea armatei noastre de astăzi care în războiul din Bulgaria la 1877, s'a distins atât de mult și a făcut admirațiunea Europei întregi.

*

Deodată cu întocmirea miliției naționale se procedă la reforma întreagă a administrației, a justiției și a finanțelor, conform Regulamentului organic, care fu charta noastră constituțională de la Mai 1831 până la 1859 când ea fu înlocuită cu convențiunea din Paris de la 1857.

Aci e locul a dice câte-va cuvinte asupra originii Regulamentului organic, pe care îl numim charta noastră constituțională, asupra naturei lui, precum și asupra modului după care el a fost judecat mai târziu. În adevăr el resuma într'însul o parte politică; alegerea șefului Statului, alegerea obșteștei adunări și alegerea înaltului cler; o parte administrativă, o parte judiciară, o parte financiară și relațiile dintre proprietari și țărani.

*

Precum e știut, în urma invasiunii de la 1821 a turcilor care eștră după în cetățile de dincoace și de dincolo Dunărei, luând de pretext revoluțiunea lui Tudor Vladimirescu și Eteria grecească în cap cu Ipsilante, și se răspândiră mai în toată țara ca niște sălbătici prăpădind și omorând pe unde treceau; nu-i toți boerii

și negustorii emigrară în Transilvania. Dintre boerii cei mai luminați, ca Banu Grigore Brâncoveanu care muri la 1832 și cu dânsul se stinse astă veche familie ¹, Ștefan Bălăceanu, Costache Cămpineanu, frații Golești, Iordache și Dinu și alți doi-trei; îngrijați de starea nenorocită în care se afla țara, ei se gândeau și se chibzuiau asupra reformelor a introduce în țară odată liniștită. Reintorși în București după retragerea turcilor și numirea lui Grigore Ghika ca Domn la 1822, ei continuară a se ocupa de acele reforme.

După convențiunea de la Akerman de la 1826 între Rusia și Turcia, între alte clauze ce se stipula în privința Principatelor făcându-se mențiune de îmbunătățiri a se introduce în administrația țării, se numi chiar un comitet spre acest sfârșit. Răsboiul de la 1828 suspendă astă lucrare; ea fu reluată după încheierea păcii și condusă cu multă activitate de sjiurul luminat al generalului Kiseleff, fu aprobată de Turcia ca putere suverană, de Rusia ca putere protectrice, și în urmă supusă spre revisuirea și sancțiunea unei adunări naționale extraordinară compusă de înaltul cler, de delegații din partea boerimeii cei mari, și de deputații din județe, ce se întruniră la Martie 1831.

*

Regulamentul organic a făcut obiectul mai multor critici, s'aū vorbit și s'aū scris foarte mult în contra lui și la revoluțiunea noastră de la 1848 a fost condamnat cu desăvîrșire. Eu însumi, împreună cu patrioții din acea epocă, Dumitru și Ion Brătianu, C. A. Rosetti, Tel, Golesei, Heliadi, am luat parte la distrugerea regulamen-

1. El era Prinț al empirului austriac și avea un fief în Transilvania ce se numea Sâmbăta, care după moartea lui a intrat în domeniul Coroanei austriace.

tului: Reaua lui aplicațiune, modul cu care se exercita protecțiunea opresivă a agenților guvernului rus, și mai presus de toate noile aspirațiuni ale țării, făceau inevitabil actul ce l'am săvârșit, act care mai târziu a produs rezultate favorabile pentru dezvoltarea statului român.

Este de necontestat însă că pentru epoca de înapoiere în care se afla acum 60 și atâtea de ani nu numai Principatele noastre dar o mare parte a Europei, Regulamentul nu putea fi mai apropiat stărei de înapoiere în care se afla țara. El conținea într'ensul elementele unei constituțiuni întregi.

Prin dispozițiile ce lua ca toți judecătorii să fie numiți pe trei ani, să fie lăsați după capacitatea și conduita lor pe alți trei ani, și după trei perioade de câte trei ani, să se confirme pe viață, stabilea inamobibilitatea magistraturii.

Bazându-se pe aceeași origină, religie, limbă, moravuri și trebuințe în ambele Principate, Regulamentul a stabilit treptata lor unire, care n'a fost întârziată și împiedică, după cum glăsuște articolul 371, de cât din *împrejurări întâmplătoare*.

În sfârșit găsim în regulamentul organic bazele primitive la înființarea școlilor primare, secundare, complementare; dispoziții în privința navigațiunii riurilor, în privința drumurilor și a libertății comerțului, etc., etc.

Toate aceste elemente și dispoziții aplicate cu sinceritate, cu patriotism și treptat dezvoltate, ar fi dat pentru țară cele mai bune rezultate; dar s'a aruncat în spinarea regulamentului tot ce urma a se atribui ignoranței în care se afla pe atunci mai toate clasele societății și prin urmare lipsei de ómeni îndestui cu cunoștințe, cu o educațiune mai îngrijită și în sfârșit relexelor moravuri moștenite de la fanarioși.

*

Este de regretat că nu posedăm scrieri din acea epocă (1829—30) despre starea de barbarism în care se afla țara : Confusia, chaosul în administrație, ca în justiție și abuzurile fără cea mai mică temere, ar fi umplut volumuri întregi. De la Domn până la zapei, toți erau în același timp administratori și judecători; cel d'întîi act, procedându-se la reforma întregă a țării după Regulament, a fost a se pune o linie de demarcație între puterea administrativă și puterea judecătorească.

Dările, birurile și diferitele sarcini puse asupra țăranului — căci d'aci încolo toți se aflau privilegiați — erau nenumerate : voiți cita cele mai principale, ludele, dijmăritul, tutunăritul, vinăriciul, oieritul, gârdurăritul, săpunăritul, arabagirăcul, grosăritul ; unele din aceste biruri se strângeau pe sîma Domnului, altele pe sîma Dîmnei, și altele erau în folosul diferiților dregători și unor stabilimente publice.

Deosebit de toate aceste biruri, mulțime de locuitori erau lăsați sub numirea de scutelnici și poslusnici pe sîma boierilor după rangurile ce aveau, sau dați ca gratificație de Domn pe la favoriții săi ; mai veneau pe urmă sarcinile puse pe sate pentru dregerea drumurilor, a podurilor, facerea și transportul cherestelelor cerute de turci după marginea Dunării, cheltuielile călătoriilor pînă în țară a ispravnicilor, a zapeilor, a bumbașirilor, a căpitanilor de slujitori, a slujitorilor, trimiși pentru strângerea birurilor, pentru diferite trebuințe ale administrației și pentru cereri d'ale turcilor ; bine fie înțeles că pe lângă impozitele și dările enumerate mai sus și considerate ca legitime, veneau abuzurile care nu erau mai puține de cât birurile. În adevăr era ceva de spaimă tot ce se scotea din spinarea țăranilor care sufereau cât puteau, până când desesperați eșeau pe drumurile cele mari și prin păduri, pîndeau pe călători și le luați ce puteau chinându-i

și omorându-i. Regulamentul a desființat cu desăvârșire toate aceste dări și biruri și a stabilit un impozit — capitația — ce fie-care locuitor era dator a da pe seama statului, impozit care împreună cu veniturile ocnelor și vămilor, urma să fi trecute alături cu cheltuielile statului în bugetul anual votat de obștesca adunare.

*

Mai în toate satele, casele său mai bine zicând, bordeiele țăranilor aflându-se în depărtare una de alta și risipite pe câmpii, era peste puțină a se avea o preveghere locală asupra acelor dintre locuitori care se dădea la fapte rele pe drumuri. Spre a se pune un capăt acestei stări de nesiguranță publică, s'a luat dispoziții ca toate casele p'în sate concentrându-se să se puie la linie, s'a construit în mijloc case pentru *aleșii satului și pârcaľab*, s'a îndatorat satele a avea în permanență paznici cu schimbul și s'a făcut răspundători de relele ce se puteau comite în raionul lor. Ca înlesnire pentru cerutul sfârșit s'a dat locuitorilor din pădurile monastiresci — astăzi pădurile statului — lemnele de care puteau să aibă trebuință; mai mulți din proprietari i-au ajutat, asemenea cu lemne din pădurile lor; prețul lemnelor pe acea vreme era neînsemnat, lemnele de foc se vindeau cu 12—15 lei vechi stânjenul. Această dispoziție luată și executată în privința satelor, n'a trecut mult timp și siguranța pe drumuri a fost completă, călătorii nu se mai armau cu puști și cu pistole, iar acei ce dispunea de mijloce nu se mai însoțeau de ómeni înarmați.

Drăgătoriile de care era compusă pe acea vreme administrația țarei, precum vorniciile de țara de sus și de țara de jos, Logofețiile de țara de sus și de țara de jos, Logofeția de obiceiuri, Departamentele de trei și de patru care judecau în apel hotărârile isprav-

nicilor, s'au desființat împreună cu Bănia Craiovei care avea administrația celor cinci județe de peste Olt și forma oarecum un guvern aparte, deși Domniii țării după vremi geloși de puterea de care dispuneau Baniii Craiovei, încetul cu încetul îi mărginiseră în prerogativele ce aveau și îi siliră să rezidese în București lăsând Caimacamii în Craiova.

Totă astă organizație arbitrară, vicioasă și fără nici un control desființându-se, se întocmi după modelul țărilor civilizate un guvern regulat compus de șapte miniștri, Vornicu din năuntru căruia i se dăde administrația țării întregi, Logofătul dreptății însărcinat cu administrația justiției. Ministrul finanelor, Vistierul căruia i se mărginiră atribuțiile în strângerea veniturilor și facerea cheltuielilor statului după un buget regulat votat de obștesca adunare, Ministrul controlului însărcinat a examina și a controla veniturile și cheltulilele statului până a nu trece în cercetarea și aprobarea obșteștei adunări, Logofătul bisericesc pe lângă care rămase Eforia școlilor compusă ca mai înainte de trei boieri din cei mai învățați, Postelnicul său ministrul afacerilor străine, însărcinat tot-de-odată ca secretar de stat a supune la aprobarea Domnului raporturile celor alți miniștri; și în sfârșit Spătarul însărcinat cu administrația și cu comanda miliției naționale.

Ministerele se organizară într'un mod sistematic, cu Directori, Șefi de secții, Șefi de birouri, registratori etc., având fie-care atribuțiile sale determinate și bine specificate.

În locul Ispravnicilor, zapciilor și vătașilor de plășuri, se orânduiră ocârmuitori pe județe și sub-ocârmuitori pe plase și plășuri cu atribuțiuni administrative. Sub-ocârmuitorii, după Regulament, urmau să fie numiți prin alegere: în fie-care județ proprietarii împreună cu ocârmuitorul alegeau de fie-care plasă și din localitate,

câte doi candidați dintre care unul era confirmat ca sub-ocârmuitor de către sfatul administrativ (consiliul de miniștri).

În București, ca și în fie-care reședință de județ se întocmire sfatură orășânească—municipalități—alese de orașeni cu atribuțiuni speciale d'a îngriji de interesele orașelor; se întocmire asemenea pînă sate consilii sătești alese de obștea satului sub numirea de *aleșii satului* cu aceleaș atribuțiuni c'ale sfaturilor orășânești; pe lângă dînșii se alegea câte un pârcaľab însărcinat a strânge impozitele și a le vărsa la sub-ocârmuire și de aci la ocârmuire.

Dreptul ce avea Domnul țării a judeca în Divan cu veliții boieri hotărîrile instanțelor inferioare încetă, și justiția fu incredințată unei magistratură regulate compusă de tribunatură în fie-care reședință de județ, de Curți de apel în București și Craiova, de o curte înaltă în București care judeca în ultima instanță procesele de totă natura din țara întrégă, și în sfârșit de procurori pe lângă toate instanțele judecătorești.

După tractatul de la Andrianopol țara românescă și Moldova reintrând în vechia posesiune a malului sting al Dunărei, se întocmire pe totă linia Dunărei, pentru paza țării de ciumă și de cholera ce treceau neconținți până aci din Turcia la noi, carantine în regulă sub ordinele unui comitet cu reședința în București.

*

Intrégă această organizație fu aplicată în cursul anului 1831 sub guvernul provisoriu al generalului Kisseleff, avend ca miniștri la interne pe Iordache Filipescu, la justiție pe Iordache Goleșcu, la culte pe Costache Cămpineanu, la finanțe pe Nenciulescu, la miliția națională pe Alecu Ghika numit la 1834 Domn, la afacerile streine ca Postelnic pe Barbu Stirbey, numit la 1849 Domn, și

la Control 1 e Filip Lenș. Tot în acelaș timp se numiră Președinți, membri și procurori pe la tôte Instancele judecătorești, precum și ocârmuitori și sub-ocârmuitori p'în județe.

*

Guvernul țării întocmit pe bazele de mai sus începu îndată a funcționa regulat și era o plăcere a se vedea activitatea și zelul ce toți de la mic pân' la mare puneau la început ca să și îndeplinească datoriile, veseli și fericiți c'a scăpat țara de nenorocirile trecutului ș'a intrat într'o eră nouă.

Din parte-î generalul Kiseleff, cu ochii pretutindenea, ocupându-se și și noapte până de cele mai mici detalii ale administrației, nu înceta a încuraja și a povățui pe toți la îndeplinirea datoriilor lor. El ședea în casele unde este astăzi prefectura Poliției, una din cele mai mari și mai frumoșe case din București pe atunci, și care aparținea Baronului Meitani, bancher și antreprenorul explôtării salinelor.

Generalul Kiseleff luase de obicei să invita în tôte Duminicile la dejun mai tôte autoritățile și atât înainte, cât și după dejun, se întreținea cu toți în franțuzește, sau prin interpret cu aceia — cei mai mulți — care nu cunoștea limba franceză, și prin consilii părintești, de multe ori severe dar delicate, îi îndemna și îi povățuia la încetarea vechilor obiceiuri desordonate și abusive rămase de la fanarioți.

Am asistat și eu la unul din acele dejunuri: generalul Kiseleff cunoscând pe frații mei mai mari care intraseră în miliție, a cerut tatălui-meu să'î fiu presintat și eu: presintația mea a fost de mare folos căci el a angajat pe tatăl-meu ca să mă trimiță la Paris să'mi fac studiile. Mai mulți tineri au fost atunci trimiși de părinții lor spre învățatură la Paris tot după îndemnul

generalului Kisieleff, care părea a avea o predilecțiune pentru capitala Franței. Voiu cita între acești tineri pe fancu Filipescu—Vulpaki— pe doi frați Filipesci Costache și Alecu, pe doi frați Niculesci Neculaie și Stavache, pe Anagnosti, pe Irisoscoleu, etc.

Povețele și indemnurile date de generalul Kisieleff funcționarilor, aū avut bune rezultate in anul d'intēiū al aplicării Regulamentului, odată însă ce ei se deprinseră cu reformele operate, încetul cu încetul își reluară vechile lor obiceiuri.

*

După voința tatălui-meū, la aplicarea Regulamentului eū fusesem numit registrator la Curtea de apel secțiā civilă presidată de Banu Mihalache Ghika fratele Spătarului Alecu Ghika ; într'o dī pe la începutul funcționării Curții, niște moșneni ce avuseseră judecată la Curte, câștigând'o și luându'si anaforaōa — Sentința — eșāū prin sala cea mare a caselor unde ȳerca Curtea— astā-dī Jockey-Club — și uitāndu-se cu multā sfiālā in drepta și in stānga și vedēnd cā nu le cere nimeni nimic ca mai inainte, se miraū, își făceaū crucea și își diceaū între dēnșii: *vedurā-ți mē cā nu ne luā nimeni nici o para.*

Un an mai in urmă, pe la 1832, lucrurile se schimbaseră : ca registrator la Curtea de apel, mē împăcam foarte bine cu grefierul, șeful cancelariei ; par'cā il vedē cu călimările la briū, cu sinul antiriului plin cu hārtii și pe dēnsul vara ca iarna cu două giubele ; era un om foarte inteligent, cu multā experiență, fusesse condicar pe la Departamentele de trei și de patru, dicta anaforale pe colī intregi fără a reveni asupra-le ; adesea orī ne-avēnd mult de lucru ca registrator eram și eū chemat a scri anaforale sub dicteaua lui, buncele dispoziții însă ale șefului meū către mine nu avurā o lungā

durată: Intr'o zi după ardicarea ședinței Curții și după plecarea membrilor, mă pomenesc cu grefierul nostru că ne invită pe toți impiegații cancelariei în cabinetul său, ne arată un porcoi de bani, aur și argint, ce avea pe masă și ne dăce, asta este suma ce am strâns *ca filodorimă*--pots-de-vin — după la deosebiți impricinați ce au avut judecată la Curte și acum avem să ne-o împărțim, eu fără a mă inlinde la vorbă, mă scula după scaun dăcându'i că nu pot lua parte la astă împărțeală și mă retrăseiu; de atunci numai avui traiu bun cu *nenea grefieru*.

Nu trebuie însă să ne mirăm astă-zi dacă mulți din ómenii de pe atunci erau conduși de asemenea principii; imi mai aduc aminte de un înalt funcționar care, când venea vorba de abuzuri, *de filodorime* și de arbitrarități, nu se sfa a dăce «*nu mi-a dat de geaba talu-meu condeiu în mină ca să mi puă iscălitura*».

Astea erau moravurile epocii: încă din timpii elemerilor Domni fanarioți se luase de obicei ca funcționarii să fie numiți pe un an—mod practic de a împăca pe toți—; la sfêritul anului se schimbau mai toți și de obicei aste schimbări, ca și boierile, înălțările în ranguri și lăsările de barbe se făceau la 1 Ianuarie; apoi să fi vedut mișcarea și frământarea între boeri și între funcționari spre sfêritul anului începând după la Octombre. După âst obicei introdus de fanarioți, fie-care căuta să și umple buzunarele într'un an, cât mai repede și mai mult; se audea mereu dăcându-se «*cutare a câștigat destul într'un an, să mai între și altul în locu'i*» și ast-fel unul eșea satul din *slujbă*, sau cum să dăcea *din chivernisclă* și intra altul flămând.

Acest sistem de hrăpire se practica de la Domn până la zapciu. Lefurile pentru dênșii erau nimic; *câștigul*, cum se dăcea, era totul, și pe care își îl împărțeau, Zapciul cu Ispravnicul, Ispravnicul cu Vornicul, Vistierul,

Logofetul, aceștia cu Domnul, și Domnul la rândul lui cu rudele flămânde din fanar și cu Pașii nesățioși după în cetățile Dunării.

Asta era jalnica stare a lucrurilor înaintea Reglementului, pe care am apucat-o eu în copilărie și pe care adesea-ori în sinul familiei audeam deplângând-o.

*

Ca să ne dăm bine seama de starea în care se afla țara redusă de fanarioții ce ni-î trimiteau și-î susțineau turcii, voi citi câte-va rânduri din precuvîntarea unei cărți intitulată *Povășuitorul tinerimei*, scrisă de nemuritorul român Dascălu Lazăr și tipărită la Buda la 1826:¹

«Când am venit în acest ales și de Dumnezeu binecuvîntat pămînt românesc ca să semăn grăul cel curat și fără neghină, am aflat în acest pămînt o mulțime de mărăcinii,—totuș nu mi-a trebuit prea multă osteneală de a-î putea curăți, căci toți patrioții cei adeverați dându-mi ajutor, am putut foarte lesne semăna grăunțele cele adevărate; foră tocmai când dintre semănatele grăunțe, nenumărate mi de flori străluceau pe holdele române, iacă atunci și mulțime de lăcuste au venit, căutând ca semănăturile încă pînă a nu aduce doritele fructe, să le strice. La aceasta nu puțin am fost măhnit, nu atîta, căci știam că locustele niciodată vin ca să dea rod, ci să mănance sudoarea și osteneala pămîntului, ci mai vîrtos, căci tare m'am incredințat că unii din neamul românesc sînt cu totul predați în limba grecăscă, și mai bucuros dic «Kiri-Eleison» de cât «Dómne miluește». O! cum de bine au știut grecii a se lingări către Români, cât i-au făcut chiar împotrivorii limbei românești. Nu e destul acesta

1. Veđi analele Societăței academice Române, ședința publică de la 8 Septembrie 1871.

«ci încă și legile țării ei au stricat, și legi noi au făcut ;
 «ba și năravurile fanarioților s'au făcut de obște ca una
 «datorie a le urma României între toate legile țării, și
 «năravurile românești încet, încet s'au părăsit ; și de
 «nu era Prea Sântitul Metropolit Dionisie și cu alți aleși
 «patrioți, și școala acésta românească cu totul o derepăna ;
 «și de nu se trimetea fii de ai patriei la învățatură în
 «Austria, Germania și Francia, rămânea tot-deauna ca
 «via cea nelucrată, plină de știr și de bozii, pentru că
 «se încuibase atâtea nedreptăți în țară, cât de ar fi
 «înviat un Radu-Vodă, un Matei-Vodă și un Ștefan-Vodă
 «al Moldovei, să vadă legile și năravurile Românilor de
 «acum, încă de s'ar uita și la porțul și la modele de
 «acum, cu plâns și cu amar s'ar ruga de Dumnezeu
 «a-i trimete în adâncimea pământului, a nu mai vedea
 «nedreptatea acésta ce se face ! Așa se urmază în ziua
 «de astăzi, fiind că patrioții cei adevărați, cari sunt de
 «strămoșii lor clironomii, lăsați cu chisóve și legi în-
 «tărite, acum sint cu totul necunoscuți și neprimiți în
 «slujbe, și trebuie cu oftări adânci să tacă, că de vor
 «vorbi pentru patriă îndată se trimet în urgie, iar alții
 «lipsiți de patriotism, împedică sporodiul și infrumose-
 «șirea fericirii noastre ; mai vartos aceia, care sint sub
 «aripile străinilor crescuți, căci se rușinează a vorbi
 «românește, dar, și ce e mai mult, c'o defaimă limba
 «românească.

«Ah ! cu mare durere a inimelor simțesc acésta unii
 «strănepoți luminați, care pórta numele și sângele stră-
 «moșilor Români, al cărora neam óre-când era cel mai
 «mărit al lumii, era cel mai iscusit, era cel mai înțe-
 «lept, infrumosețat în științe, cel mai mare în sullet
 «patrioticesc, căci la Români asemenea era indemnul
 «luminării nemului, precum acelor de jos și săraci, așa
 «și celor de sus și bogați, ba toți cu un cuget erau
 «lucrând pentru bunul cel de obște național ; dar noi

«Românii de acum, care sîntem adevărați strănepoți ai
 «Romanilor, avem în ochi o cîlă prin care nu putem
 «vedea lumina sórelui! Aú dar nu putem avea și noi
 «doctóri români ca să ne lumineze ochii din voirea
 «inimei, iar nu din interes? Aú nu putem și noi avea
 «filosofi cari să ne învețe filosofia în limba română?
 «Tóte putem a le dobîndi că și noi sîntem născuți ca
 «și alte nómuri, și noá ne-a dat Dumnezeu acele daruri.
 «Cine póte dice că fiii Romanilor nu vor putea înveța
 «tóte învățaturile în limba patriei? Eú vîd acum ce
 «putere și voire ar fi a Românilor la învățatură».

*

Să constatăm însă că alături cu ómenii fără învățatură
 și fără caracter, se aflau bărbați — deși în număr res-
 trîns — luminați, onești și însuflați de simțiminte pa-
 triotice, simțiminte pe care în tristele împrejurări ce
 apăsau pe țară înainte de 1829—1830, nu le puteau mani-
 festa; voiú cita între acești bărbați pe frații Cîmpineni,
 Costache și Iancu, unchiu meu, pe frații Golesei Iordache
 și Dinicu, pe Iancu Slătineanu, pe Costache Manu, pe
 Bălăcenii Ștefan și Iancu, pe Filipești, Roșei, frații Can-
 lacuzini Costache și Grigore, Heliad Rădulescu, Pe-
 trache Poienaru, etc. Toți aceștia au fost părinți, sau
 rude ascendente ai tinerilor de la 1848, dintre care fórté
 puțini mai rămân astăzi, și dintre care pe mulți tinerile
 noastre generațiuni actuale i-au apucat și i-au cunoscut.

Mai toți elevii sau contemporanii ai nemuritorului Das căl
 Lazăr, bărbați ce menționau mai sus, au fost inițiatorii
 ideilor de progres pe lângă generațiunile ce le-au succe-
 dat, și aprețind era ce se deschisese țării prin noile insti-
 tuțiuni, ei nu aspiraú de cît la sincera aplicare și la trep-
 tata lor dezvoltare; mai mulți dintre ei mai la urmă, ca
 membri obștești adunări n'au lipsit a-și arăta cu mult
 curagiú simțimintele lor de români, atunci când agenții

puterei protectrice au început a abusa de poziția lor vrând să se amestece în administrația interioară a țării.

Patriotismul și ideile înaintate ale acelor bărbați au inspirat tinerii după atunci care, plini de entuziasm, își împărtășeau simțimintele lor într'un local ce se înființase de curând.

*

În etagiul de jos al caselor Dinului Golescu—cumpărate mai în urmă de stat pentru palatul Domnesc, astăzi palatul Regal—se deschisese o librărie de un german, om de ispravă, numit Walbaum ce luase de asociat un tânăr compatriot al lui, anume Winterhalden, bărbat floromân;—astă librărie a trecut mai la urmă asupra distinsului și neobositului patriot C. A. Rosetti care a păstrat ca asociat pe Winterhalden.

Walbaum instalase în același local un cabinet de citire,—un ce cu totul nou până atunci la noi—unde se primeau gazete franceze și nemțești, reviste și diferite cărți franceze. Prin instalarea acestui cabinet de citire și librărie, Walbaum cu Winterhalden nu făcuseră de cât să răspundă la trebuința ce se simți în societatea Bucureșteană îndată după noua stare de lucruri care schimbă nu numai situația politică a țării; dar înrâuri în modul cel mai însemnat asupra vieții sociale și private, și pregăti viitorul țării. În adevăr era un ce extraordinar să fi văzut mulțimea persoanelor ce se aduna în acel local și setea cu care se arunca asupra gazetelor streine în dorința ce se deșteptă atunci de a se ține în curentul politicii din afară. Nu mai puțin se introduse gustul citirii și se vădu o mulțime de persoane de ambele sexe care alergau să cumpere sau să se aboneze la diferite cărți ce aducea Walbaum.

Este necontestabil că până la ocupațiunea rusească de la 1829 puținii bărbați ce se ocupaū de viitorul țării, n'aveau ocașiunea a și comunica ideile de cât în sinul familiilor lor și puțini erau aceia cari vrând să știe ce se petrece și dincolo de frontiera țării, primeau gazete streine și le împrumutau din casă în casă la alții ce le citeau pe apucate.

Era o censură în București, ea însă se exersa mai mult asupra tot ce se atingea de politica Rusiei. Nu trecuse mult de când isbucnise în Paris revoluția de la 1830 care resturnase guvernul Restaurației și gazetele franțeze, pline de nuvellele astui eveniment, continuaū a fi primite și citite în librăria lui Walbaum.

Limba franceză care până aci nu era cunoscută de cât în câte-va familii boierești ce avuseseră de profesori două trei emigrați francezi stabiliți pe la începutul secolului în București, luă locul limbei grecești ce domina până atunci în totă puterea, ajunsese a fi singura limbă a conversațiilor și a corespondenții în societate și năbușise limba română năpustită cu desăvêșire și desprețuită. Singurile cărți ce formaū bibliotecile boierilor, afară de câte-va cărți bisericesti în limba română, deși fanarioții se siliseră și pe acelea să le înlocuiască cu grecești, erau mai toate în limba grecească, sau ca să dic mai bine, în elinește din norocire, cel puțin studiul autorilor clasici era de ore-care folos; cărțile în limba grecească modernă n'au început a se răspândi de cât mai târziu în urma independenței grecești.

Cu noua stare de lucruri limba română își din întunericul în care fusese asvârlită și lecțiunile ce răspândise Dascălul Lazăr începură a fi apreciate și a fructifia. Heliad începu a scôte gazeta lui; poesiile și scrierile lui, precum și poesiile lui Iancu Văcărescu și ale lui Cârlova, răpit din viață tânăr, începură a se răspândi și a fi citite de toți.

TimpuL despre care vorbesc și pe care caut a mi-
aminti, va rămânea tot-d'a-una ca una din epocile cele
mai însemnate ale istoriei țării, abstracțiune făcând de
evenimentele și de împrejurările care a produs'o.

*

Trebue să constatăm ca generalul Kisseleff, împreună
cu statul său major și cu secretarii lui, nu puțin a
contribuit la înlăturarea limbei grecești și la răspân-
dirca în societatea noastră a limbei franceze, limba
universală, limba civilizației.

Generalul Kisseleff, prin liberalismul lui, prin caracte-
rul lui afabil, și prin dragostea ce prinsese de români
în spaciū de cinci ani cât fu în țară, dobândise cele
mai mari simpatii și toți doreau să'l apropie și să vor-
bească cu densus; asemenea și statul său major compus
de oficeri de geniu instruiți și bine crescuți ca Jacobson,
Blaramberg, Salmen, Gramond, Bialorskursky, Zoubov
și secretarii lui ca Miclasevsky, Marsansky, fiind toți
admiși și bine văzuți în cercurile societății Bucureștene,
conversația nu putea fi de cât în franțuzește.

*

Precum am dis'o la începutul astor amintiri, frații mei
mai mari intraseră în miliția națională, și pe mine
părinții mă reținură acasă, frate-meu Mitică—generalu—
era încă mic spre a le fi de vre-un ajutor. Eū de și
fusesem numit ca registrator la Curtea de apel, nu-mi
urмам mai puțin studiile. Împreună cu frații mei avu-
sesem în casă ca profesor la limba greacă pe Mitilineū,
tatăl actualului nostru ministru la Constantinopol, și la
matematică pe un grec din Insulele Ioniene anume Co-
ritza. Mitilineū deschidând un pensionat de băeți în hanul
lui Manuk Bey—Curtea veche,—eū, în vederea și speranța
de a mă duce la Paris și a mă pregăti la examenul de
Bacalaureat, am continuat limba greacă cu un dascăl
român forte în clinește, elev al elenistului Lambrou și

care după cât 'mi aduc aminte, se numea dascălul Dumitrache. Invăţam franţuzeşte cu Coulin, bărbat instruit şi generalmente stimat, dar întocmindu-se la Postelnicie un serviciu special de corespondenţa franţuzească foarte întinsă sub guvernul provisoriu al generalului Kisseleff, Coulin fu numit şeful acestui serviciu şi încetă d'a mai da lecţiuni. Am continuat atunci limba franceză cu Vaillant, venit de curând în Bucureşti cu nevastă-sa adusă din Paris ca guvernantă la fetele lui Iordache Filipescu. Vaillant înfocat de revoluţia din Paris de la 1830, lecţiunile noastre se transforma adesea-ori în conversaţiuni politice, ceea-ce nu-mi displăcea de loc. Vaillant nu întârziă a se identifica cu ţara, deveni filo-român şi scrisese mai târziu, după cum se ştie, o carte istorică asupra României.

Pe la sfârşitul anului 1832, în urma pierderii afecţiunii de care mă bucuram pe lângă grefierul Curţii de apel ini de dedeu demisiunea fără cel mai mic regret, şi la 1833 fui numit Comisar la ministerul de interne şi însărcinat a stăruia la Sfatul orăşenesc spre a observa neorânduielele şi abuzurile despre care începuse a se vorbi cam mult în Bucureşti. Tote observaţiile mele adresate Presidentului Sfatului orăşănesc şi raportate ministrului, rămânea fără rezultat, ómenii rău năraviţi se strecurau p'ntre degete.

Deşi ministru de interne, Iordache Filipescu, imi propunea înaintări în serviciu, eu însă în dorinţa ce aveam de a mă duce să studiez la Paris, stăruiam necontent la părinţii mei spre a-mi da voie; deşi, în sfârşit, consimţiseră dar micul ajutor de care puteau dispune pentru întreţinerea mea la Paris, neputându-mi fi de ajuns, am cerut ministrului şi 'mi-a acordat un lung concediu în străinătate; cu leafa postului şi cu ajutorul de la părinţi am plecat la Paris la 1834 Iunie.

*

Trecuse aproape cinci ani de la încheierea păcii și de la tratatul de la Adrianopol și Principatele erau încă sub guvernul generalului Kisseleff și pe tot lungul țerei până la Dunăre, în fața Silistrei, se afla un drum strategic rusesc.

Țara intrăgă aprecia noua stare de lucruri, fie-care locuitor vădându-se d'aci încolo asigurat în persóna și în averea sa, fără frică în inimă ca în trecut, de ziua de mâne. Recunoștința către generalul Kisseleff pentru buna sa administrație, era nemărginită. În mare parte a societăței bucureștene se manifestase chiar dorința de a-l vedea rămâind că Domn al țerei și de a i-se ridica un monument. El însă declina aceste onoruri.

Cu toate acestea țara nu dorea mai puțin să vadă încetând starea provisorie în care se afla. Din parte-le, Puterile occidentale, dar mai cu seamă Austria și Englitera, îngrijate de a vedea prelungindu-se ocupația țerei de armata rusescă și un general rus în capul guvernului Principatelor, nu încetau a face observațiile lor la Petersburg.

În sfârșit, la 1834 Ianuarie, Rusia încheie cu Turcia la Petersburg, un tratat prin care referindu-se la tratatul de la Adrianopol convin între altele, că pentru astă singură dată Domniî Principatelor să fie numiți d'a dreptul fără alegere; Turcia se obligă a recunoște ca constituție pe viitor a Principatelor Regulamentele întocmite de adunările extraordinare ale țerei în timpul ocupațiunei rusești, iar Rusia se îndatoréză a și retrage armata din țară două luni după numirea Domnilor.

Prin acelaș tratat se mai stipuléză ca *drept compensațiune pentru avantajele ce Porța acordă cu favor Principatelor, tributul lor anual să se urce la 3.000.000 lei și tot ca compensație și favor pentru Români se da drept Porței a fixa numărul trupelor întrebuintate ca garnisóne în interiorul țerei, drapelele lor, precum*

și pavilionul corăbiilor comerciale române pe Dunăre.

Compensațiune datorită Turciei pentru că era silită a restitui țerei teritoriul ce în contra tuturor capitulațiilor cotropise clădind cetăți pe densul!

Compensațiune datorită Turciei pentru că, după ce secolii întregi răpise tot comerțul țerei, o jăfuisese și-i impusese Domni fanarioți care nu aspirați la nimic mai puțin de cât a transforma țara în fanar, acum era silită a renunța la toate aste arbitrarități sëlbatice!

*

Dacă țara în ceea ce privea administrația interioară, era, precum vedurăm, mulțumită și rësufă, când află însă dispozițiile tractatului încheiat la Petersburg, se simți umilită și nu puțin fu indignată. Dar în tristele condițiuni politice în care ne aflăm, precum și în starea de slăbiciune și de demoralizare la care nenorocirile și împrejurările trecutului reduseseră țara, ce aveau alt de făcut patrioții români de cât a răbda, a căuta să cicatrizeze rănile trecutului, ași redobândi puterile strămoșești și la momente oportune să reardice capul? Generațiunile ce treptat s'aũ succedat de atunci incoa, insuflate de aceste principii, n'aũ lipsit fie-care a lucra și a lupta în acest scop și ast-fel, cu ajutorul Providenței, umilind la rëndul nostru pe aceia care secolii întregi ne sugrumase, am ajuns la limanul la care ne aflăm astă-zi.

*

Cunoștința clauselor tractatului de la Petersburg răspândindu-se în public, țara începu a se preocupa de persóna pe care sórta, saũ mai bine dicënd, Rusia prin imputernicitul sêu general Kisseleff, va desemna pentru Domnie, căci Turcia nu figura de cât cu nume.

Tractatul de la Andrianopol, special la Principate,

Convențiunea de la Akerman de la 1826 Septembrie, la care tractatul de la Andrianopol se refera întru toate, precum și Regulamentul organic în cea ce privea numirea Domnului, erau răsfoite neconținut de toți.

După regulament candidatul la Domnie trebuia să fie dintre boierii cei mari, să aibă vârsta de 40 ani, să fie născut din părinți români și să aibă o noblete care să se urce cel puțin la strămoși.

Cereul boierilor cei mari ce însușeau aceste condițiuni de și era restrins, aspiranții la Domnie nu lipseau. Candidații însă cei mai serioși și cu mai multe șanse erau trei: Vornicul de interne Iordache Filipescu, Logofătul dreptății Alexandru Filipescu — Vulpea — și Spătaru Alexandru Ghika; Costache Câmpineanu, Logofătul bisericesc, pe care îl desemna opiniunea publică și pentru care generalul Kisseleff avea cea mai mare stimă dându-l de exemplu la toți, de și tinăr încă, murise de un an; generalul Kisseleff zicea de Câmpineanu că *«prin cunoștințele sale, prin principiurile și caracterul său, s'ar fi putut distinge în statele cele mai mari»*.

Iordache Filipescu era un om arătos, avea o barbă albă ce îi venea până la jumătatea pieptului, blând și afabil cu toți, prin funcțiunile cele mai înalte ce ocupase sub Domniile trecuți, avea multă experiență în afaceri; nevasta lui moldovencă, născută Balș, foarte bogată, fusese crescută în cel d'întăiu Institut de fete din Petersburg — Smolnai. — Casa și masa lui Iordache Filipescu și a Bălșoi — numele prin care o desemnau în societate — erau deschise la toți. Fiii lor cei mari crescuți la Paris, intraseră ca cei mai mulți fii de boieri în miliția națională; cel mai mare Costache Filipescu, supra-numit *grosu* pentru că era foarte corpulent, după rangul de boierie ce avusese, era Colonel șef de regiment; cel d'al 2-lea Manolache fusese primit Căpitan șef de escadron.

Alexandru Filipescu Vulpea, inteligent și învățat, era foarte rezervat în relațiile sale, și trăia cam retras din societate; el ocupase asemenea cele mai înalte funcțiuni.

Alexandru Ghika, fratele lui Grigore Vodă Ghika, era un bărbat bine crescut, cu idei liberale, și ca Spătar comanda miliția națională.

Dintre acești trei candidați, generalul Kisseleff recomandă la Petersburg pe Alexandru Ghika, care fu numit de Pörtă Domn la 22 Martie 1834, și pe la Iunie sau Iulie acelaș an se duse la Constantinopol de ași lua investitura de-odată cu Mihai Sturdza numit Domn al Moldovei.

*

De și cholera în țară dispăruse cu desăvârșire de doi-trei ani, carantina pe lungul frontierei noastre cu Transilvania și Banatul nu se desființase; ea era atribuită situației politice la noi, situație pe care Austria nu-o putea vedea cu ochi buni.

Orî-cum să fie, eu gata a pleca la Paris, spre a evita să stau închis 8—10 zile în chiliile carantinesci, am apucat prin Moldova și cu greutatea drumurilor noastre după atunci, cu formalitățile la frontiera Focșani—căci între noi și frații noștri de peste Milcov era o frontieră—precum și cu formalitățile polițienesci la Iași, n'am ajuns la Cernăuți în Bucovina de cât a cincea-zi, zdruncinat și obosit atât de căruța fără arcuri cu un așternut de paie înăuntru ce ținea loc de scaun și de pernă, cu care plecasem din București, precum și de căruciorul de poștie în care am ajuns la frontiera Bucovinei, fiind-că căruța mi se rupsese la două poștii dincolo de Iași.

Dacă căruța cu coveltir la care se punea șase sau opt cai de poștie, prăpădiți de nemâncare și înhămați cu fringhiile înodate în toate părțile, este cunoscută gene-

rațiunilor actuale căci o pot vedea în piața Sf. Vineri, cu deosebire că căruța de astăzi are un fel de arcuți și este mai civilisată, căruciorul de poștic la care nu se inhăma mai puțin de 4 cai, dar, ce e drept, mergea ca fulgerul, câte odată pe trei roțe, rămânând câte una pe drum, a dispărut de vre-o 30-35 ani de când diligențele ce se înființaseră în principalele direcțiuni ale țării au fost însărcinate a purta gentele cu corespondența în țară, purtată pînă atunci de curierii poștali în acele cărucioare fără șini și fără un cuișor de fer; ca să 'și închipuiască cine-va căruciorul de poștic după acele vremuri, nu are de cât să 'și arunce ochii pe cărucioarele în care precupeții vind pe ulițele Bucurescilor zarzavatură sau fructe.

De la București la Iași avusesem ca tovarăș de drum pe un tiner compatriot Tudorache Diamandi, care studiasc la Paris — trimis și întreținut de o rudă a lui cu avere — și se ducea la Iași în speranța de a contracta o căsătorie bogată, dar care nu 'i-a reușit. Inzestrat de o inteligență deosebită, prin studiile economice ce făcuse la Paris, ar fi putut fi de mare folos patriei lui, mai cu seamă p'atunci când omeni învețați erau foarte rari, dar devenind fanatic de sistemul falansteric a lui Fourier, n'a putut fi folositor nici țării nici lui.

La întorcerea sa din Paris ne aspirând de cât la întocmirea de falanstere, propovăduia furierismul cu tot locul de care era insuflat; s'a adresat la generalul Kisseleff și la ministrii, care toți căutară a'l face să lase utopiile lui, și ofereau posturi în care ar fi putut să puie în serviciul țării capacitatea și cunoștințele sale. El însă cu nici un chip nu consimțea să renunțe la ideile lui și sfârși prin a indoctrina un tiner proprietar din Ploiești, — Manolache Bălăceanu — care întreprinse

la moșia lui Scăieni situată în sus de Bucov, întocmirea unui falanster sub direcțiunea lui Diamandi. Resultatul fu risipa unei sume însemnate din partea proprietarului Bălăceanu, iar din partea lui Diamandi ideia fixă că nereușita întreprinderii nu putea fi atribuită de cât ignoranței și puținei pricepere a ómenilor.

În cele din urmă bietul Diamandi desilusionat și descurajat, se retrase la Cămpina unde unchiu-meu Tancu Cămpineanu îi dăde asil; nu trecu mult și muri acolo aproape în miserie, regretat de accia care avuseră ocașiunea a aprecia inteligența și cunoștințele lui economice.

*

Diamandi nu m'a lăsat să plec la Paris fără a m'î da o scrisóre de recomandație pentru Fourier a cărui cunoștință am făcut-o cu multă mulțumire îndată ce am ajuns la Paris.

Celebrul economist într'o vârstă înaintată când l'am vădut eu, înfundat într'un fotoliu mare dinaintea biuroului lui, înconjurat din tóte părțile cu mulțime de cărți, m'a priimit cu multă bunătate. După ce mă întrebă despre situația țarei nóstre, critică pe Tudorache Diamandi de ideia ce a avut să caute a aplica doctrina falansteriană la noi, imputându'i imaginația de care se lăsa prea mult a se conduce și adăogându'mi: *doctrina mea în privința organizației societății cere încă multe studii și multă judecată*; mă întrebă la urmă ce studii am venit să fac la Paris; la răspunsul meu că o să studiez medicina, m'a încurajat dicându'mi *că fac prea bine să învăț o specialitate și m'a povățuit să nu m'î pierd timpul în Paris, să m'î păstrez sănătatea și să nu mă arunc în cunoștințe speculative de care voiu avea destul timp a mă ocupa odată ce voiu isprăvi studiile mele regulate*. Povețele lui Fourier dovedeau

din partei simțiminte nobile și un caracter filantropic.

Fourier în preocupățiile lui de miseriile omeniei, își întemeia dectriņa sa pe credința ce avea că ómenii fiind conduși în lume mai mult de pasiuni, prin asociațiunea propusă de dñsul, pasiunile cele rele bine dirijate, puteau fi, ca și cele bune, utilizate spre folosul obștesc.

El a avut mai mulți discipoli, bărbați de valóre, acela însă care prin cunoștințele, prin scrierile lui și nu mai puțin prin viața lui privată, s'a distins mai mult, a fost Victor Considerant care a murit de curënd într'o vèrstă fórte înaintată.

Contele de Paris, într'o scrisóre adresată mai deunăđi unui cunoscut al sėu de la care primise o notiță biografică asupra lui Victor Considerant — scrisóre ce am citit'o în gazeta franceză «de Temps» — arată multă stimă pentru Considerant; ȑice că «ține minte din copilăria lui cum se vorbea de Considerant; că tipul unor asemenea ómenii a dispărut în Franța, și că greu s'ar mai găsi astă-đi omul de atunci, onest, desinteresat, care aspira a preface societatea prin cuvënt, prin rațiune, prin exempluri de virtuți private, și care, indiferent la forma de guvernământ, nu întrebuiņa violență spre triumful sistemului sėu.»

*

Despărtindu-mė la Iași de tovarășul meů, după un drum d'aprópe douė ȑile, ȑi și nópte în cãruciorul de poștic, mãncând ce gãseam prin hanuri și cãrciumi murdare, am ajuns la frontiera Bucovinei unde după vre-o două ore de formalități la vamă, am intrat într'o cãruță ovreiască care m'a dus la Cernăuți.

N'aș vrea să compar starea de la noi din țară dup'atunci cu aceea ce se presintă la vederea mea îndată ce intraiů în Bucovina; voiů ȑice numai că eșam din țara nóstră care

fusese secolii întregi teatru a tot felul de devastățiuni, și intram într'o țară înzestrată cu o administrație regulată, liniștită și care, abstracțiune făcând de nenorocitele împrejurări politice care a despărțit-o de Moldova, putuse să-și întrebuințeze toate resursele la îmbunătățirea ei morală și materială.

La Cernăuți unde m'am putut odihni într'un hotel curat și unde, pe cât mă-aduc aminte, am dormit dus aproape o zi și o noapte întregă, am avut cea mai mare mulțumire să găsesc patru tineri compatrioți din Iași cari și ei mergeau pentru studii la Paris, Niculae Docan, Panait Radu, Vasile Alexandri și Alexandru Cuza, conduși de un profesor anume Furnaraki, tatăl sėu unchiul D-lui Furnarachi, pe care am avut plăcerea să'l am acum 3—4 ani ca coleg în Senat. Tot la Cernăuți am mai găsit pe căpitan Dumitru Mănescu—tatăl amicului meu Toly Mănescu—care intrat în miliția națională la formarea ei, fusese numit adhiotant al lui Alexandru Vodă Ghica și trimis în misiune la Viena.

Cui din noi Români cari ne întâlnirăm atunci la Cernăuți putea să'i trecă prin gând că peste 20—25 de ani Franța și Anglita împreună cu Piemontu, vor arma flotele lor, vor merge să combată pe Rusia în Crimeea, vor încheia la Paris după biruință tractatul prin care Principatele noastre eșind de sub protecțiunea exclusivă a Rusiei, vor intra într'aceea colectivă a Puterilor Europene, și consfințind anticele noastre drepturi față cu Turcia, vor asculta—de și în parte—dorințele exprimate de Divanurile ad-hoc, vor admite în Convențiunea de la Paris, întocmită pentru administrația interioară a țerei — în locul Regulamentelor organice — principiile cele mai moderne, și în urma celor mai mari lupte în contra intrigilor interioare și exterioare, vom avea în ambele principate un șingur Domn, pe unul din menționații mai sus patru tineri, și indoita sa ale-

gere va servi ca îndrumare la complectă realizare a tuturor dorințelor noastre? Dar să nu anticipăm asupra acestor fericite evenimente despre care voiă avea ocasiunea a vorbi mai târziu.

*

La Cernăuți a trebuit să aștept două zile plecarea diligenței — Eilwagen —. Tinerii compatrioți prinseseră mai din vreme un Eilwagen-extra; cu toate acestea călătoream cam împreună întâlnindu-ne pe drum, pe la Lemberg, unde a trebuit să ne oprim o zi, la Viena două zile și astfel înainte până la Paris.

Călătoriile p'atunci cereau mult timp, deosebit că era nevoit să te oprești p'în orașe unde nu găseai totdeauna locuri în diligențe, apoi Eilwagenu austriac, precum și cel dup'în Statele germane, mergea foarte încet; el nu eșea nici-odată din treapădu cel mic al cailor, de și caii erau mari și bine hrăniți și soselele pretulindenea de minune, bine întreținute și pe lături cu șanțuri și cu plopî înalți; de multe ori postașul moțăia pe capră și când se deștepta da din trompetă ca să arate că nu dörme; la cele mai mici urcușuri și coborișuri se da jos după capră, deschidea ușa diligenței și făcea semn călătorilor să se dea și ei jos ca să ușureze trăsura.

La München am găsit trei compatrioți, pe Cănanău de la Botoșani, pe Nicu Ghika-Comănășteanu, tatăl stimăului Dumitru Ghika, și pe Iancu Kretzulescu vărul meu; mai fuseseră acolo alți trei tineri după la noi, Rola, și Roset din Moldova, și Stege — fiul farmacistului Stege din București — devenit ministru sub Vodă Cuza, dar în urma unui duel ce avusese cu un Bavarez unul din ei—nu mai știu minte care—asistați de cei-l'alți doi ca martori, fiind urmăriți de poliție fugiseră în Elveția.

*

În sfârșit după o călătorie de vre-o 24 zile de la plecarea din București am ajuns în Paris și am tras d'adrepți în *rue St-Jaques*, într'o casă unde ședeau Iancu Filipescu — Vulpaki — Neculaie Cantacuzin-Pășcanu de la Iași și Mihalache Anagnosti. Ca compatrioți, deosebit de cei patru cu care călătorisem și care au ajuns mai d'odată - cu mine, nu mai erau în Paris de cât frații Niculescilor Nicolae și Stavrache, frații Filipescilor Costache și Alecu, Hrisoscolec. Iancu Filipescu, Anagnosti și Hrisoscolec urmau dreptul, Cantacuzino Pășcanu ca și Stavrache Niculescu care puțin în urmă încă tinere a încetat din viață, studia fizica și chimia, Nicolae Niculescu urma școala politehnică. În urmă treptat după mine, au venit Iorgu Brăiloiu, Negulici, Ion Ghika, frații Golești, doi ai lui Dinu Golești și doi ai lui Iordache, Iancu Florescu — Generalul — Dumitru Brătianu și frații Ghika, Iancu și Aristide însoțiți de un grec Lichardopulu, și ast-fel numărul studenților Români crescuse, dar risipiți prin oteluri se vedeau rar și nu puteau să-și comunice năvelele din țară. Scrisorile nu puneau mai puțin de 21-22 zile de la București și Iași la Paris; de telegrafe și de călătorii cu drum de fier nici că se visa p'atunci. Guvernul în Paris corespundea la nevoie cu autoritățile după în departamente prin semnale așezate pe vârful unor turnuri clădite pe înălțimi din distanță în distanță și care nu puteau funcționa de cât pe timp limpede.

Părinții care din București sau Iași își trimiteau copiii spre învățătură la Paris se despărteau de dănsii pentru 5—6 ani, de nu pentru tot-d'auna.

Acele greutăți simțindu-le cu toții, căți-va dintre noi ne-am înțeles ca să căutăm o casă în care să ne învoim a ședeă împreună ca frații, de nu toți, dar căți mai mulți vom putea, și păstrându-ne iubirea de țară, să ferim pe cei mai tineri dintre noi de-a face cunos-

cințe rele și dându-se la petreceri să 'și negligeze studiile și să 'și uite țara.

Cantacuzino — Păscanu — găsise în rue St-Hyacinthe — stradă dispărută cu ocaziunea radicalei prefaceri a cartierului latin sub Napoleon III — o casă mobilată ținută de o franceză D-na Ducolombier unde aveam și masa ; casa însă având numai vre-o 11 camere, n'am putut intra într'insa ca pensionari de cât Cantacuzino, Iancu Filipescu, frații Golesci, frații Ghika, Ion Ghika, Brăiloiu, Panait Radu, Anagnosti, Negulici și eu ; o singură cameră fusese închiriată unui francez student în drept, Poujade, care în urmă mutându-se d'acolo, camera lui a rămas tot pe seama noastră.

Întâmplarea a adus mai târziu ca acest tânăr student, Poujade, să fie numit la 1849 Consul general francez la București și să se însore cu una din felele lui Bezadca Costache Ghika.

*
*

Rămând dar numai români în pensionul din rue St-Hyacinthe, ziua fie-care din noi mergea la studiile sale, iar după masă seara ne coboram în grădinița casei și o oră-două până a nu ne retrage fie-care în camera sa și a ne pune la studiile noastre, ne întrețineam asupra nenorocitei situații a țării, asupra viitorului la care aspiram, precum și asupra datoriei ce ne era nouă impusă odată ce ne vom întorce în căminurile noastre. Tot de-odată politica generală a Europei nu ne preocupa mai puțin și găseam minute spre a citi gazetele și a ne ține în curentul evenimentelor. Principatele noastre fiind p'atunci mai puțin cunoscute de cât țările cele mai depărtate, căutam cu toții a întreține adesea ori presa franceză despre dănele și a atrage atențiunea cător-va ómeni politici asupra primejdiilor ce le amenința.

Dacă convorbirile despre țară erau liniștite căci în cea-ce privea prezentul și viitorul ei, nu putea fi deosebire în vederile noastre, când veneam însă a vorbi despre opinii politice, nu ne prea puteam învoi și discuțiunile aprinzându-se, deveneauă câte-odată cam violente, căci alături cu mai toți dintre noi care aveam idei liberale democratice, erau doi-trei cu idei de tot retrograde și mai cu sémă Anagnosti, tiner foarte inteligent și foarte aplicat la studiile sale de drept. Nu pot uita o discuțiune asupra principiului *egalității*: Anagnosti susținea cu multă căldură deosebirea ce trebuie să existe între aristocrat și între burghez fie el cât de cult și cât de onest; în aprinderea discuțiunei Iancu Filipescu, Vulpaki, îl apostrofă zicându-i: *«dacă d-ta faci astă distincțiune, din parte-mă pretind ca de ađi înainte să fie distincțiune și între noi amândoi»*, acósta apostrofă răni atât de adânc amorul propriu al tinerului în cât se retrase din cercul nostru, n'a întârziat însă în urmă a relua cu noi relațiunile amicale ce ne legau pe toți.

Cei-l'alți compatrioți imprăștiati în Paris nu veneau mai puțin să ne vadă din când în când, unii dintr'ênșii însă cu gândul mai mult la distracțiunile din grădinile publice nu găseau se vede destulă plăcere în societatea noastră.

În acea epocă se afla în Paris o mulțime de polonezi care în urma înfrângerii revoluțiunei de la 1830—31 emigraseră în Franța.

Cunoșteam mai mulți dintre ei care veneau să ne vadă în rue St. Hyacinthe: Conte Zamoisky, om foarte distins prin cunoștințele sale variate și prin caracterul său. Nepot al prințului Czartovisky, el fusese șef de stat-major în armata poloneză; păstrând și mai târziu

relațiile mele cu dânsul am avut plăcerea a-l revedea la 1855—56 în timpul războiului Crimeii, la Constantinopol unde mă dusesem și eu, și în urmă la București unde a petrecut mai mult timp. Tchaicowsky, bărbat de o inteligență rară și de un caracter cavaleresc; în Paris devenise unul din cei mai însemnați redactori ai ziarului «de Siècle», și tot de-o-dată scria romanțuri de vitejie. La declarația războiului în contra Rusiei, el s'a dus la Constantinopol și sub numele de Sadyk-Pacha a luat parte la războiul din Crimeă în capul legiunii poloneze; mai mulți români au combătut alături cu dânsul, Colonelul Obedeanu, Pantazi Ghika și fratele-meu Mitică Kretzulescu.

Am mai cunoscut pe savantul Istoric Lelewel, presidentul comitetului emigrațiunei poloneze, dar care în urma scrierilor sale politice în contra Rusiei a fost silit de guvernul francez să plece din Paris și s'a retras la Bruxelles unde împreună cu Ion Ghika l'am mai vădut la 1837 în timpul vacanțelor noastre școlare.'

Personagiul cel mai însemnat al emigrațiunei poloneze era prințul Adam Czartorisky care fusese unul din favoriții Impăratului Alexandru I și ministrul său la afacerile străine. Czartorisky la izbucnirea revoluției fu numit president al guvernului provisoriu. În Paris ca emigrat se bucura de stima și venerațiunea tututor, la seratele ce da în vestitul otel Lambert, devenit proprietatea sa, se întâlneau cei mai eminenti bărbați politici și mai toți diplomați; eram și noi invitați la acele serate și Czartorisky ne primea cu multă afabilitate.

Nenorocita situație în care se găseau emigrații polonezi în urma înfrângerii revoluției cu toate eroicile lor sfortări, ne atrăsese simpatiile noastre pentru dânsii; ele deveneau și mai vii când știrile ce primeam din Iași și București ne arătau tendințele consulilor ruși de a se amesteca în afacerile țării din ce în ce mai

mult și ne făceau să ne îngrijim de ce ne póte aștepta și pe noi ; fără însă a primi să intrăm în comitetele și intrunirile lor, relațiile nóstre erau cu totul amicale.

Pensionul nostru din rue St. Hyacinthe n'a ținut de cât vre-o doi ani și s'a desființat : Iancu Filipescu și Anagnosti șávârșindu-și studiile s'aũ întors în țară. Neculaie Cantacuzino-Pășcanu de și vrea să mai rămâie în Paris, după stăruința însă a părinților lui s'a întors și el la Iași unde peste puțin s'a însurat, cam fără voie, cu o D-șóră Paladi, s'a dus pe urmă în Italia unde bietul tiner a murit lăsând o fată care s'a măritat cu un prinț Wittghenstein, iar veduva lui a luat în a doua căsătorie pe un spaniol Marchis Bettmar.

De și pensionul Du Colombier n'a mai existat, principiile însă ce au dominat în sinul micii nóstre colonii nu s'aũ păstrat mai puțin de românii rămași în Paris.

La sosirea mea în Paris, la 1834, în timpul vacanțelor școlare, spre a'mi complecta cunoștințele cerute la examenul de Bacalaureat, am luat două profesori, unul de matematici și altul de limba latină ; acest din urmă, anume Satur, avea de elevi pe toți românii, bărbat învățat și foarte înaintat în vârstă, el luase parte la revoluția cea mare și își păstra nu numai ideile republicane dar și portul din acea epocă. De la mine Satur trecea în camera d'alături la Anagnosti căruia îi da lecțiuni de literatură. Anagnosti care se ocupa mult de politică, se împăca puțin cu ideile moderne și îi plăcea cu deosebire controversesele ; inchipuindu-și că va putea converti pe bătrânul republican, se apuca cu densus la discuțiuni politice și auđiam din cameră de la mine pe Satur care, prin spiritul său viu și sarcastic, nu mai păzea nici o măsură în combaterea ce făcea ideilor elevului său.

*

La deschiderea cursurilor anului școlar 1834-35, in-

scriindu-mă la Facultatea de medicină, am început îndată a urma cursurile de fizică, de chimie și de istorie naturală, materii cerute asemenea la examenul de Bacalaureat. Tot de-odată am început studiul anatomiei și disecețiunile. Frecventam spităleurile pentru a mă deprinde cu bôlele și a asculta clinicile profesorilor, ast-fel că la Septembrie 1835, după ce trecuseră în cursul anului bacalaureatul, am putut concura pentru externat și am fost admis ca extern în serviciul celebrului anatomist și chirurg Jules Cloquet. Aci între alți colegi externi am avut pe Gustave Flaubert care cățiva ani în urmă a părăsit medicina și a devenit vestitul romancier, autorul romanțului «Madame Bavary».

Voința mea, odată admis extern, era să concurez pentru internat și mă pregăteam pentru acest slărșit: bătrânii mei părinți însă în dorința de a mă vedea cât mai neintârziat lângă dinșii, ai slăruit ca să'mi săvêrșesc studiile regulate, să iaă doctoratul și să mă întorc în țară, ceia-ce am și făcut renunțând la dorința ce aveam, și ast-fel după ce am trecut examenele cerute pentru doctorat, la Iunie 1839 am susținut înaintea juriului Facultății de medicină teza mea și am dobândit diploma de Doctor.

*

Urmând studiile mele găseam minute de a merge câte-odată la Camera deputațiilor unde un camarad care avea pe tatăl său deputat îmi procura bilete de intrare; asistam la debaterile instructive și de cel mai mare interes al eminentilor bărbați de stat ai acelei epoci, oratorii cei mai mari ca Cousin, Villemain, Molé, Guizot, Thiers, Odillon Barot, Berryer, de Lamartine, Broglie, Montalambert la Camera Părilor. Mai toți aceștia academiciani, profesori celebri de filosofie, istorie și literatură la Collège de France și la Sorbonă, combătuseră, prin scrierile lor și prin discursurile cele mai elocvente

în Cameră, reacțiunea orbă a guvernului Restaurației, contribuiseră la revoluția de la 1830 și inauguraseră în urmă, sub Regele Ludovic Filip d'Orléans, memorabilul guvern parlamentar. Socialiștii de astăzi nu apăruseră încă în Cameră, nici anarhiștii cu bombele de dinamită.

*

Scirile ce ne veneau din țara noastră erau foarte triste, ne îngrijeau și ne preocupau foarte mult: nedreptățile, și abuzurile pe care generalul Kisseleff le combătea și se silea a le stârpi, începură după plecarea sa a se întinde din ce în ce mai mult în toate ramurile administrației; diferitele creațiuni și îmbunătățiri prevădute în regulament stau în amorțeală; guvernul nepăsător pentru ori-ce progres în țară, persecută prin toate mijloacele aspirațiunile patriotice ale bărbaților luminați ce administrația liberală a generalului Kisseleff deșteptase în societatea Română.

Din parte-î, Consulul rusesc arătându-și pe față înrăurirea sa până în cele mai mici afaceri ale țării, nimicea cu desăvârșire pe Domn și părea a încuraja acea stare de lucruri. Rusia nu-și da seamă cât politica, puțin prudentă, urmată de agentul său, slăbea din partea Românilor simțimentul de recunoștință pentru binele ce le făcuse scăpându-i de dominațiunea sălbatică a Turciei.

Opoziția ce se formase în obșteasca adunare și în capul căreia erau: Iancu Cămpineanu, Grigore Cantacuzino, Iancu Russet, nu înceta a denunța relele ce începuseră a apăsa pe țară; dar toate luptele lor rămăneau fără rezultat în fața omnipotenței Consulului rusesc. Dar ceia-ce mai cu șemă întărește lumea în cele din urmă, fu când află că Consulul cerea cu stăruință la Domn ca să siliască obșteasca adunare să înscrie în Regulamentul organic un articol după care nimic nu se mai putea modifica în acest Regulament fără scirea și autorisația Puterilor Suzerane și protectrice. Consulul

pretindea că acel articol fusese admis de adunarea extra-ordinară de la 1831 și că din eróre rămăsese neînseris și nepublicat.

In astă stare de lucruri, Iancu Cămpineanu în înțelegere cu partidul patriotic se hotărâ a se duce la Paris și la Londra spre a atrage atențiunea puterilor occidentale asupra primejdiei ce amenința viitorul principatelor. Călătoria ce făcu până la Constantinopol străbătând totă Turcia călare, fu din cele mai grele. Pe la Iulie 1839 ajunsê în Paris unde îl primirăm cu brațele deschise; publică o broșură în care descria trista situație a țarei, avu întrevederi cu Thiers, Ministrul afacerilor streine și văzu mai mulți bărbați politici.

Trecând în urmă la Londra văzlu asemenea pe Palmerston ce se afla în capul guvernului; misiunea Cămpineanului pe lângă Cabinetele Parisului și Londra, în împrejurările în care se afla Europa, nu avu pentru moment un rezultat simțitor. Miniștrii deteră cea mai mare atențiune la expunerea ce le făcu Cămpineanu despre țară, dar se mărginiră a'i da speranțe pentru viitor. Trebuie însă să constatăm că acea misiune a Cămpineanului a lăsat în cartónele ministerului afacerilor streine a ambelor state occidentale urmele sale care nu puțin a contribuit asupra politiceii ce ele au adoptat mai târziu în afacerile noastre.

In tot timpul cât Cămpineanu a petrecut la Paris și la Londra, curierii între Petersburg și Constantinopol, în lipsa pe atunci a corespondenței telegrafice, se încrușișă mereu; mișcarea Cămpineanului dete mult de lucru la Petersburg; Rusia representă la Constantinopol demarșa Cămpineanului mai mult decât semcătă, o califică de act de revoltă în contra Puterilor suzerane și protectrice, și ceru Porței să'l opréscă d'a se întórce

în țară și să-l exileze într'un oraș în Turcia. Pórtá, de și nu veduse cu ochi reîntreprinderea Cămpineanului, la început fu silită a primi cererea Rusiei și desemnă Filipopoli ca loc de exil. În urmă însă dându-și mai bine seama de gravitatea lucrului și nu mai puțin apreciînd observațiile indirecte ale ambasadorilor Engliterei și Franței, scóse un firman de exil în țară. Rusia însă care cunoscea fórté bine popularitatea și simpatiile ce avea Cămpineanu în țară, nu încela de a cere la Pórtá exilul lui în Turcia. În intervalul acestei negocieri, Cămpineanu luă drumul țării prin Aústria și ajuns la Caransebeș în Banat se vădu oprit de autoritățile locale de a merge înainte. Peste vre-o trei patru zile însă, în urma protestării Cămpineanului în contra arbitrarei procedări a autorităților austriace, i-se dete voia a-și urma drumul în țară și îndată ce a ajuns în București fu exilat la mănăstirea Mărgineni, unde a fost instalat în apartamentele Egumenului fără ca să fie permis cuiva să mórge să'l vadă. În calitatea mea de medic am putut în intervalul de vre-o șase luni, cât a stat închis la Mărgineni, să merg să'l vizitez în vre-o trei patru ránduri.

Aciunea patriotică a Cămpineanului și ostilitatea lui în contra Rusiei l'a costat atât pe densusul, cât și pe întreaga lui familie, sacrificiul unei averi colosale: Într'adever ultimul Prinț Dimitrie Cantemir, care a murit la Iunie 1820 fără copii, și cu densusul s'a stins astă ilustră familie, prin testamentul său de la 1819, lăsase tóată averea lui mobilă și imobilă, care se urca la mai multe milioane, moștenitorilor lui de sânge, fraților Cămpineni și surorilor lor, Anica Kretzuleasca, muma-mea, Maria Ghika, muma lui Ion Ghika, Anastasia Slătineanu, Eleni Cantacuzino și Safta, soția cea d'întâiu a lui Iancu Oteteleşanu.

Sora acestui Prinț Dimitrie Cantemir fusese măritată

cu Pantazi Cămpineanu, moșul Cămpinenilor și surorilor lor. Păstrez mai multe scrisori, unele în franțuzesce, altele în elinesce, ce Cantemir scria atât nepótei lui, Luxandra Cămpineanu născută Căndescu—una din cele mai vechi familii ale țării care s'a stins asemenea—cât și celui mai mare fiu al ei Costache Cămpineanu. Tóte scrisorile acestea, unele după la începutul secolului, și cea din urmă de la Ianuarie 1820, exprimă în termenii cei mai călduroși simțimintele de afecțiune ale lui Cantemir pentru nepóta sa Luxandra Cămpineanca și pentru fiii și fiicele sale. În cea din urmă scrisóre, datată de la Kiew și adresată lui Costache Cămpineanu, Cantemir îi scrie să mǎrgă să'l întâlnescă la Lemberg și de acolo să mǎrgă împreună la băile de la Töplitz.

După mórtea lui Cantemir, Cămpinenii vrënd să intre în stăpânirea averei lăsată lor prin testamentul ce posedau, li s'añ intentat proces de către un Prinț Șahovskoy —rudă colaterală prin alianță—și de către o altă rudă depărtată, Contesa Bulgarin, pe care Cantemir o luase în casă ca să'l îngrijască la bătrânețele lui. Acésta din urmă își întemeia pretențiile ei asupra averei lui Cantemir pe un testament fals ticluit după mórtea lui ; cu tóte acestea ultima instanță judecătórescă a recunoscut acest din urmă testament de bun și a osândit pe Cămpineni la cheltueli de judecată ce s'añ urcat la 9300 de galbeni.

Am avut ocăsiunea, cât am fost ca ministru la Petersburg, să cunosc atât pe un nepot al Prințului Șahovskoy, cât și pe fata Contesei Bulgarin măritată cu generalul Verighin, membru Consiliului Imperiului ; măsă însă, Contesa Bulgarin, nu-í răsase mare stare din averea ce câștigase pe nedreptate : parte o cheltuise în judecată și parte o risipise.

★

La Septembrie 1839, după ce 'mi-am săvârșit studiile mele în Paris, am plecat ca să mă întorc în țară; cinci ani și câte-va luni de când mă despărțisem de părinți.

Din Paris până la Ratisbone am mers în diligență; drumurile de fier abia începuseră, erau câte-va linii mici pe ici pe colea; în Franța deosebit de calea ferată cu cai de la Lyon la St-Etienne, abia se înființase de la Paris la St-Germain și la Versailles. La Ratisbone am luat vaporul și am făcut călătoria cea mai plăcută pe Dunăre până la Orșova oprindu-mă la Viena și la Pesta unde se schimbau bătețele, fiind din ce în ce mai mari cu cât coborau Dunărea. Bătețele erau pe cât se poate de curate, confortabile și Societatea pe dânsese cea mai aleasă. De la Orșova la Turnu-Severin apele fiind foarte mici, și stâncele pe Dunăre încă în ființă pe atunci, am mers cu mai mulți călători care veniseră și ei cu batelul, pe marginea riuului în trăsuri destul de comode ale Companiei.

La Turnu-Severin spre a coborâ tot cu vaporul până la Giurgiu trebuind a-l aștepta vre-o 4—5 zile până să se întorcă de la Galați și eu având cea mai mare nerăbdare a ajunge cu o oră mai curând la București, am luat un cărucior de poștie și drumul fiind fără noroie pentru că nu ploase de mult, n'am avut a suferi de cât de praf ardecat ca norii de cei patru cai înhămați la cărucior și pe alocuira de hopurile ce făceau să sară de câte o palmă în sus căruciorul și în vre-o 30 de ore am ajuns în București.

*

Câte-va zile după sosirea mea, în București, m'am prezentat la Alexandru Vodă Ghika, care mă cunoscuse d'inaintea plecării mele la Paris pe când nu se făcuse Domn. Vodă Ghika primindu-mă cu cea mai mare afabilitate, cea d'intîiu întrebare ce 'mi-a adresat într'un mod familiar, a fost, «că ce idee am avut ca să în-

veț medicina, că nu e de mine, că s'o las în lături și să urmez cariera părinților și moșilor mei» I-am răspuns că timpurile vechi au trecut, că trebuie să cău-
tăm și noi a păși înainte alături cu popoarele civilizate,
că scopul meu, îmbrățișând medicina n'a fost și nu
este decât de a ridica profesiunile liberale atât de des-
prețuite la noi în țară și considerate de publicul ro-
mân de domeniul exclusiv al streinilor, lor numai
aparținând a fi doctori, farmaciști, ingineri, artiști
etc. I-am expus dorința ce aveam a înființa în-
tr'unul din spitalele Capitalei, o școală de chirurgie și
a mă însărcina cu însemnământul: l'am rugat să nu
stăruie în propunerile ce'mi făcea, și să primescă ideia
ce'i emiteam, care va avea pentru țară cele mai bune
răzultate morale și materiale. După ce l'am văzut mai
de multe ori, și tot-d'auna mă primea cu multă ama-
bilitate, în cele din urmă, Vodă Ghica care nu era ostil
ideilor moderne, apreciind propunerea mea, 'mi-a zis
să mă înțeleg cu frate-său Banu Mihalache Ghica, Pre-
ședintele Eforiei spitalelor. Din acel moment reușita
proiectului meu era asigurat; în adevăr, vechiul meu
șef pe când eram registruator la Curtea de Apel și care
mi păstrase totă afecțiunea, l'a primit cu multă bună-
voință; greutatea însă ce a încercat cu totă puterea de
care dispunea ca frate al Domnului, ca mare Vornic
(ministru de interne) și ca Președinte al Eforiei spitale-
lor, au fost foarte mari, căci alături cu dânsul mai erau
și alți a-tot-puternicii cari prin școala ce ceream să
înființez, mă taxaui de revoluționar. Ast-fel dar abia
peste două ani, la Ianuarie 1842, am fost numit profesor
la mica școală de chirurgie înființată în spitalul Colței,
și am avut plăcerea să ved asistând pe Vodă Ghica la
deschiderea acelei școli, origina învățământului me-
dical la noi în țară la a cărui treptată dezvoltare, și în
sfârșit transformarea în Facultate de medicină, am avut

și cu fericirea mai târziu ca ministru Instrucțiunii publice să pot contribui.

Dupe regulile întocmite de Regulament, toți medicii și chirurgii ce veneau în țară, erau ținuți să prezinte diplomele sau certificatele lor, Comisiunii medicale din București compusă de medicii acelor cinci colori ale Capitalei: erau: la colórea roșie Dr. Alexandridi, la galben Dr. Formion, la verde Dr. Rasti, la negru Dr. Gussi, la albastru Dr. Carazisu; dintre acești cinci medici erau vre-o doi macedoneni, pe acel timp iusă macedonenii se dau de greași, nu le plăcea să li-se zică că sunt vlachii, sau cum ziceam astăzi, român din Macedonia; Pe la 1851 chiar aflându-mă la Paris mi aduc aminte că întâlnind într'un salon doi tineri de la noi din țară, de origină macedoneană și considerându-i ca compatrioți i-am întrebat ce români d'au noștri mai sunt în Paris, et mi-au răspuns cu multă mândrie că nu știu, căci ei sunt greci. Toți aceștia însă, care se credeau înjosiți p'atunci a li numiți români, în urma tractatului de la Paris și în urma emancipării noastre nu mai vreau să auză de greci.

Puțin timp după sosirea mea în București am prezentat și eu într'o séară comisiunii medicale diploma mea de doctor în medicină; membrii comisiunii și-o trecură din mână în mână uitându-se la dânsa cu multă atențiune și cu multă curiositate. Ca totă lumea în București se mira și ei cum un fecior de boier mare— termenul usitat p'atunci— a putut să și lase pozițiunea lui în societate și să se ducă să se facă doctor. Dar astea erau ideile epocii. Mi aduc aminte, fusese numit medic de colóre, precum voiți arăta mai la vale; Alexandru Goleșcu—Arăpila— întors în țară cu diploma dela școala centrală din Paris, fusese numit conductor de șosele și primise ordin să facă traseul șoselei dela Ploști la Cămpina. Pe la Iulie 1844, vrând să schimb aerul Bu-

cureștului am luat un concediu și l'am însoțit în lucrarea sa : luasem amândoi o căruță cu diua ; ajungând la o cărciumă pe lângă Băicoiu, și birjarul cerând a-și odihni caii, ne-am pus și noi la umbra căruței să dejunăm. În același timp doi negustori cari mergeau și ei spre Câmpina poposiră sub umbrarul de d'inaintea cărciumei, se uitau la noi și tânguindu-ne își ziceau între dînsii : « uită-te de vezi ce-a ajuns astăzi feciorii de boieri, un Golesecu care măsoră drumurile și un Krețulescu doctor ». Noi auțiam conversația lor și abea ne țineam risul. Dar astea erau prejudecățile timpului ; ei nu puteau și dea seama că noi în condițiunile în care de buna noastră voie ne pusesem, nu făceam alt decât să pregătim viitorul copiilor lor, ei nu înțelegeau că brazda plugului la care ne înhămasem nu va întârzia a-și da rodul ei.

*

Vre-o două luni după întorcerea mea în țară, m'ore doctorul Estioti, protomedicul -- Directorul serviciului medical din țară și membru în Comitetul carantinelor. — Intre doritorii ăstui post, cel cu protecții mai puternice era doctorul Gussi, medicul colórei de negru ; protectorii lui alergară la tóte mijlócele ca să dobândiască de la Domn numirea lui. Vodă Ghika, trebuie s'o mărturisesc, după multe stăruințe întrebuintate pe lângă dînsul, declară în sfîrșit că nu va numi pe Gussi protomedic *de cât dacă eă, căruia, dicea el, se cuvine ăst post — voiă priimi să fiu numit în locul lui Gussi medic de colóre,* și trimite la mine pe colonelul Nicolae Golesecu, care îi era radiotant, să mi comunice hotărarea lui.

Eă, care mă țineam în lături în adăstarea realizării proiectului meu de înființarea școlii de chirurgie, aprețind simțimentul de delicatță al lui Vodă Ghika, și făcend partea titlurilor ce avea doctorul Gussi ca om

inaintat în vârstă, care servea țării de mai mult timp, am primit a fi medic la colórea de negru.

În acea epocă atât în Bucuresci cât și în județe, nu se aflau de cât medici greci, nemți, unguri, cei mai mulți magistrii chirurghi—officier de santé—și patroni în chirurgie, eșiți de prin universitățile Pestei, Vienei, și diferitelor orașe germane. Chirurgia pe atunci era în Bucuresci în starea în care să află încă astăzi în multe părți ale Orientului; ideia de știință chirurgicală nu se pomenea; instrumentele de chirurgie ce se vedeau în dulapurile spitalelor, figurau mai mult ca ornamente și ruginea acolo fără a se întrebuința cineva de dênsele.

Ca chirurg era în Bucuresci un francez anume Marseille care își făcuse o specialitate de bólele sililitice și se mărginea a face mici operații cerute de aceste bóle.

În spitaturi unde cazurile de chirurgie erau amestecate în săli cu acele de medicină, se aflau atașați pe lângă medicii șefi, chirurghi cari sub ordinele șefilor medici făceau ceea ce se numește mica chirurgie; ast-fel la spitalul Brâncovenesc era un italian anume Nizatti, la Colțea, unde fusesem numit la 1851 medic-șef, aveam pe Grunau.

Pe lângă comisia medicală era orânduit un chirurg, numit *hirurghul orașului*, însărcinat a da ajutoare la săraci la cazuri de accidente privitoare la chirurgie, și a face autopsii medico-legale în prezența comisiei medicale, dar acela ce ocupa p'atunci acest post avea atât de puțin idee de operații și de autopsii, în cât într'un caz de ordin judiciar chemata face o autopsie, s'a încurcat într'atât în cât a'trebut ca unul din membrii comisiei medicale să se achite de această simplă operație.

Aceasta era starea de inapoiere, de ignoranță, de prejudecăți, precum și situația politică cea mai umilitoare d'acum 50 și câți-va ani. Drumul ce treptat am făcut de atunci în toate privirile, este un ce de care ne putem fâli. Câtă deosebire de ceea-ce vedem astăzi: științele, bele-artele răspândite în toate stratele societății, limba română formată cu literatura și, universitățile noastre frecventate de tinerimea țărilor vecine; bărbați învățați în toate specialitățile: medici și chirurghi români care nu insulă mai puțină încredere de cât cei mai vestiți medici și chirurghi după în cele mai mari capitale; ingineri români distinși care execută astăzi linii de fier întregi cu lucrările de artă din cele mai grele; arhitecți cari rivalizează cu arhitecții capitalor celor mari; pictori, sculptori cari se disting prin operele lor; jurisperșii și avocații cei mai eminenti.

Nouile generațiuni cari se bucură astăzi de atâtea progrese realizate și cari pôte nu și dau indestul sôma de ostenele și de sacrificiile generațiunilor trecute, pot să și arate nemulțumirea că în ore-care privință nu suntem tocmai ajunși la nivelul țărilor occidentale, unde civilizațiunea datează de secol, eă însă, și cu mine toți acei, puțini la număr, cari au mai rămas din epoca regenerățiunii noastre, nu putem de cât să simțim o bucurie patriotică și ne fâlim cu mândrie că avem astăzi o țară liberă, independentă și înzestrată cu toate instituțiunile națiunilor moderne.

(Va urma.)

NICOLAE KRETZULESCU.

